

Η υποβάθμιση της εργασίας και του περιβάλλοντος στα πλαίσια της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης: Αίτια, οικονομικοκοινωνικές και πολιτικές επιπτώσεις, πολιτικές αντιμετώπισης

Βασίλης Ρουσόπουλος, ΤΕΙ Λάρισας

I. Η πρώτη φάση της παγκοσμιοποίησης

1. Η αποτυχία της φιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής και η κείνσιανή επανάσταση

Σύμφωνα με την κλασική θεωρία, που ολοκληρώθηκε και τελειοποιήθηκε με τη νεοκλασική θεωρία, ο τέλειος ανταγωνισμός εξασφαλίζει την πλήρη και άριστη απασχόληση όλων των συντελεστών της παραγωγής υπό τον όρο, ότι το κράτος δεν παρεμβαίνει στην ελεύθερη λειτουργία της αγοράς. Όλα τα οικονομικά προβλήματα εκλαμβάνονται ως προβλήματα σχηματισμού των τιμών και δεν υπάρχει ιδιαίτερο πρόβλημα απασχόλησης, διότι η απασχόληση θεωρείται συνάρτηση της τιμής κάθε συντελεστή στην αγορά. Έτσι, εάν υπάρχει ανεργία, η τιμή του συντελεστή της εργασίας πέφτει και επέρχεται πλήρη απασχόληση. Στο διεθνές εμπόριο η ισορροπία συντελείται μέσω του αυτοματισμού του χρυσού. Ο κρατικός προϋπολογισμός πρέπει να είναι ισοσκελισμένος.

Για τη μακροοικονομική ισορροπία ισχύει το θεώρημα του Say, σύμφωνα με το οποίο “κάθε παραγωγή δημιουργεί τη ζήτησή της”, αν και ο Say θεωρούσε, ότι σε ένα πολύ υψηλό επίπεδο παραγωγής και εισοδήματος μπορεί να εμφανίζεται κορεσμός της ζήτησης, που θα μπορούσε να εμποδίσει μία περαιτέρω επέκταση της παραγωγής (βλέπε Zinn 1980, S. 206). Οι αποκλίσεις από την ισορροπία και οι κυκλικές διακυμάνσεις αποδίδονται σε εξωγενείς διαταρακτικούς παράγοντες. Η σταθεροποίηση της οικονομίας και η επαναφορά στην ισορροπία γίνονται από τις δυνάμεις της αγοράς με την αυξομείωση των μισθών και των τιμών.

Η μεγάλη οικονομική κρίση του 1929 - 1932 έδειξε τα όρια της μικροοικονομικής-νεοκλασικής θεωρίας και τα αδιέξοδα της φιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής. Το εθνικό εισόδημα και η βιομηχανική παραγωγή είχαν πέσει πάνω από 30% σε όλες τις βιομηχανικές χώρες της Δύσης και η ανεργία είχε ανέλθει πάνω από το ίδιο ποσοστό. Η οικονομική πολιτική του προστατευτισμού εξαπλώθηκε και ο όγκος του παγκόσμιου εμπορίου μειώθηκε κατά 60%. Την ίδια περίοδο στη Σοβιετική Ένωση προχωρούσε με μεγάλη επιτυχία το 1ο πενταετές πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης από τον Στάλιν.

Υπό τις συνθήκες αυτές το τέλος της φιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής ήταν αναπόφευκτο. Στις ΗΠΑ εφαρμόστηκε η πολιτική του New Deal υπό τον Roosevelt και στην οικονομική επιστήμη επανήλθε η μακροοικονομική σκέψη το 1936 με τη “γενική θεωρία” του Keynes. Ο Keynes σε αντίθεση προς τη νεοκλασική θεωρία δεν αποδέχεται την ευκαμψία μισθών και τιμών, που οδηγεί αυτόματα στην πλήρη απασχόληση. Το επίπεδο του συνολικού εισοδήματος και της απασχόλησης εξαρτάται από τη συνολική ενεργό ζήτηση. Προχώρησε στην ανάλυση των συστατικών στοιχείων της συνολικής ζήτησης και πρότεινε μία οικονομική πολιτική τόνωσης της.

2. Η κυριαρχία του κείνσιανισμού μετά τον 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο

Μετά τον 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο και για τρεις δεκαετίες η οικονομική πολιτική του Keynes

υπήρξε κυρίαρχη σε όλες τις βιομηχανικές χώρες (στη Δυτική Γερμανία μετά την οικονομική κρίση του 1966). Η οικονομική πολιτική τόνωσης της ζήτησης με αναδιανομή του εισοδήματος προς τις ασθενέστερες οικονομικά τάξεις και η οικονομική πολιτική άμβλυνσης των οικονομικών διακυμάνσεων με αντικυκλική δημοσιονομική και νομισματική πολιτική ήταν η κυρίαρχη οικονομική πολιτική των περισσότερων κυβερνήσεων, ιδιαίτερα των σοσιαλδημοκρατικών. Στον κεϊνσιανισμό η κοινωνική πολιτική κρίνεται αναγκαία και από μακροοικονομική άποψη για τόνωση της καταναλωτικής ζήτησης. Σε αντίθεση στο φιλελευθερισμό και νεοφιλελευθερισμό, εάν υπάρχει και στο βαθμό που υπάρχει, ανάγεται σε κοινωνικούς-ηθικούς λόγους ή εφαρμόζεται για λόγους εκλογικής σκοπιμότητας.

Με την οικονομική ανάπτυξη που ακολούθησε, ικανοποιήθηκαν, με τη δεδομένη διανομή του εισοδήματος, οι βασικές ανάγκες των καταναλωτών και επήλθε ένας κορεσμός στις αγορές. Ο στενός παράγοντας της οικονομίας δεν είναι έκτοτε η παραγωγή αλλά η διάθεση των προϊόντων. Ο κορεσμός της συνολικής ζήτησης οδήγησε στην εμφάνιση του marketing, ως επιθετική πολιτική των πωλήσεων. Επιπλέον μειώθηκε η διάρκεια ζωής των προϊόντων με προσχεδιασμένη μία γρηγορότερη τεχνική φθορά και απαξίωση με επιτάχυνση των αλλαγών της μόδας, για να αυξηθούν οι αγορές αντικατάστασης (βλέπε Zinn 1980, S. 188). Η βιομηχανική ανάπτυξη οδήγησε στη ρύπανση του φυσικού περιβάλλοντος και η παραγωγή για την παραγωγή - με την ανοχή των κυβερνήσεων για τη διατήρηση της απασχόλησης και την παρουσίαση μεγάλων ρυθμών ανάπτυξης - επέτεινε το περιβαλλοντικό πρόβλημα. Για πρώτη φορά τέθηκε ο προβληματισμός για τη σχέση οικονομικής ανάπτυξης και προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος.

3. Η πρώτη φάση της παγκοσμιοποίησης υπό συνθήκες προστατευτισμού

Μετά τον πόλεμο οι ΗΠΑ έθεσαν ως στόχο την αύξηση του διεθνούς εμπορίου. Για να μειωθεί ο επιχειρηματικός κίνδυνος στις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές τάχθηκαν υπέρ των σταθερών ισοτιμιών στο νέο Διεθνές Νομισματικό Σύστημα του Bretton Woods.

Τη δεκαετία του 1960 έκαναν την εμφάνιση τους οι πρώτες πολυεθνικές. Την ίδια περίοδο άρχισε η πρώτη φάση της παγκοσμιοποίησης με τη μεταφορά της παραγωγής από τις βιομηχανικές στις αναπτυσσόμενες χώρες. Αιτία ήταν κυρίως η συσσώρευση και υπερσυσσώρευση του κεφαλαίου στις ανεπτυγμένες χώρες και η άνοδος των αμοιβών της εργασίας. Έτσι μετεγκαταστάθηκαν ολόκληροι βιομηχανικοί κλάδοι κυρίως εντάσεως εργασίας αλλά και μεμονωμένες επιχειρήσεις εντάσεως κεφαλαίου για την κατάκτηση νέων αγορών. Επίσης ρυπογόνοι κλάδοι ή ρυπογόνα στάδια παραγωγής μετακινήθηκαν προς τις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου, όπου οι νόμοι προστασίας του περιβάλλοντος ήταν χαλαροί ή και ανύπαρκτοι.

Η εγκατάσταση των ξένων επιχειρήσεων στις αναπτυσσόμενες χώρες τελούσε υπό την έγκριση του κράτους υποδοχής, που ακολουθούσε μία πολιτική ανάπτυξης κυρίως με την υποκατάσταση των εισαγωγών και λιγότερο με την επανεξαγωγή της παραγωγής των ξένων επιχειρήσεων. Οι ξένες επιχειρήσεις ήταν συμπληρωματικές και όχι ανταγωνιστικές προς τους εγχώριους κλάδους παραγωγής.

Η πρώτη φάση της παγκοσμιοποίησης γενικά κρίνεται θετικά για τις χώρες του τρίτου κόσμου, χωρίς να είναι αρνητική για τον πρώτο κόσμο. Στις χώρες του τρίτου κόσμου αυξήθηκαν η παραγωγή, η απασχόληση και οι αμοιβές των εργαζομένων και συντελέστηκε μία διάχυση της τεχνολογίας, έστω και αν δεν ήταν τεχνολογία αιχμής. Αντί για την

μετανάστευση και το ξερίζωμα των ανθρώπων από τις εστίες τους, μετανάστευσε το πλεονάζον κεφάλαιο. Το μόνο αρνητικό σημείο είναι η μετεγκατάσταση και ρυπογόνων κλάδων και σταδίων παραγωγής, που δημιούργησαν περιβαλλοντικά προβλήματα στις χώρες υποδοχής. Στον πρώτο κόσμο η φυγή κεφαλαίων δεν ήταν αρνητική για τους εργαζόμενους και την απασχόληση, γιατί επρόκειτο για κλάδους εντάσεως εργασίας, κλάδους που είχαν απεμπολήσει οι χώρες αυτές, για να επικεντρωθούν στην παραγωγή προϊόντων υψηλής τεχνολογίας με μεγαλύτερη αποδοτικότητα της εργασίας και μεγαλύτερες αμοιβές.

4. Η κατάχρηση της κείνσιανής οικονομικής πολιτικής και η στροφή στο νεοφιλελευθερισμό

Τη δεκαετία του 1970 υπήρξαν δύο πετρελαϊκές κρίσεις, που οδήγησαν σε άνοδο της τιμής του πετρελαίου, του κόστους παραγωγής και των τιμών. Η αντίδραση των συνδικάτων για αυξήσεις των μισθών προκάλεσε τη σπείρα τιμών-μισθών. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον πληθωρισμού έλαβε χώρα και μία αθόρυβη τεχνολογική επανάσταση, η μετάβαση από την εκμηχάνιση στην αυτοματοποίηση της παραγωγής, που εκ των πραγμάτων δημιουργεί τεχνολογική ανεργία. Αντί να μειωθεί ο χρόνος παραγωγής, που θα έλυne το πρόβλημα, η αντιμετώπιση της ανεργίας συνεχίστηκε με την κείνσιανή πολιτική των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, σαν να επρόκειτο για κυκλική ανεργία. Έτσι έκανε την εμφάνιση του ο στασιμοπληθωρισμός, ένας συνδυασμός ανεργίας και πληθωρισμού, που δεν εξηγείται με την κείνσιανή θεωρία και η αύξηση του δημόσιου χρέους των κρατών.

Η θεωρία του Keynes είναι μία βραχυπρόθεσμη ανάλυση με δεδομένη και σταθερή την τεχνολογία. Ο σιωπηρός χαρακτήρας της αυτοματοποίησης της παραγωγής συνετέλεσε να αγνοηθεί η αυτοματοποίηση της παραγωγής ως παράγοντας του στασιμοπληθωρισμού στην επιστημονική συζήτηση.

Το αποτέλεσμα ήταν η επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού πρώτα σε εθνικό επίπεδο και κατόπιν ως νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση.

5. Η θεωρία του νεοφιλελευθερισμού

Η κείνσιανή οικονομική πολιτική, με την αναδιανομή του εισοδήματος προς τα χαμηλά εισοδήματα για τόνωση της ζήτησης, θίγει τα συμφέροντα των ανώτερων εισοδημάτων. Ως εκ τούτου οι θεωρητικές αντιδράσεις προς την κείνσιανή θεωρία δεν άργησαν να φανούν. Είναι άλλωστε αναμφισβήτητο, ότι ο ανταγωνισμός των θεωριών συνδέεται με τον ανταγωνισμό των πολιτικών ιδεολογιών και των οικονομικών συμφερόντων για τη διαμόρφωση του οικονομικού συστήματος και τη διανομή του εισοδήματος.

Ήδη το 1938 μία ομάδα φιλελευθέρων συγκεντρώθηκε στο Παρίσι στο λεγόμενο Colloquium του Walter Lippman για μία ανανέωση του φιλελευθερισμού. Ακολούθησαν και άλλες προσπάθειες, με αποτέλεσμα ο οικονομικός νεοφιλελευθερισμός να αποτελεί ένα ευρύ θεωρητικό ρεύμα, που αναπτύχθηκε σε αντιπαράθεση με τον κείνσιανισμό. Το κύριο σημείο διαμάχης μεταξύ φιλελευθερισμού - νεοφιλελευθερισμού και κείνσιανισμού είναι, εάν υπάρχει ευελιξία στην αυξομείωση μισθών και τιμών, ώστε να επιτυγχάνεται αυτόματα η ισορροπία στις αγορές.

Στις προσπάθειες ανανέωσης του φιλελευθερισμού διακρίθηκαν κυρίως τρεις συγγραφείς: Ο Walter Eucken στη Γερμανία, ο Αυστριακός Friedrich Hayek και ο Milton Friedman στις

ΗΠΑ. Εδώ λόγω χώρου θα περιοριστούμε στις δύο κύριες παραλλαγές του νεοφιλελευθερισμού, τη γερμανική σχολή του Freiburg με κύριο εκπρόσωπο τον Eucken και την αμερικανική σχολή του Chicago με κύριο εκπρόσωπο τον Friedman. Εκτός αυτού οι απόψεις του Hayek στρέφονται περισσότερο στις θετικές πολιτικές και κοινωνικές προεκτάσεις της ελεύθερης αγοράς και όχι στη διατύπωση ιδιαίτερων προτάσεων νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής.

5.1. Οι αρχές της νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής του Walter Eucken

Η πρώτη αντίδραση στην κείνσιανή θεωρία προήλθε από τη γερμανική σχολή του Freiburg το 1937. Ο κύριος εκπρόσωπος της σχολής Eucken ανέπτυξε τη θεωρία του σε αντιπαράθεση με τη κεντρική διεύθυνση της οικονομίας, και αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ, με το *laissez faire* και την κείνσιανή θεωρία. Κατά τον Eucken ο κλασικός οικονομικός φιλελευθερισμός με την πλήρη ελευθερία που παρείχε, χωρίς κανόνες προστασίας του ανταγωνισμού, επέτρεψε το σχηματισμό μονοπωλίων, ολιγοπωλίων και καρτέλ που περιορίζουν τον ανταγωνισμό. Το κράτος πρέπει να θεσμοθετήσει μία θετική οικονομική τάξη πραγμάτων (*Ordnung, order*) για τη διαφύλαξη του ανταγωνισμού, που εκλαμβάνεται ως ανταγωνισμός μεταξύ πολλών μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων. Επίσης είναι αντίθετος προς την κείνσιανή οικονομική πολιτική της πλήρους απασχόλησης με κάθε τίμημα, διότι αποβαίνει σε βάρος της βέλτιστης απόδοσης της οικονομίας. Στην πραγματικότητα δέχεται άρρητα και χωρίς μακροοικονομική θεμελίωση το δόγμα του Say.

Ο Eucken ([1952] 1990, S. 254 ff.) διατυπώνει 8 θεμελιώδεις αρχές της οικονομικής πολιτικής:

Η θεμελιώδης αρχή είναι η αποκατάσταση του πλήρη ανταγωνισμού. Ως δεύτερη αρχή είναι το πρωτείο της νομισματικής πολιτικής. Τρίτη αρχή είναι οι ανοιχτές αγορές, διότι το κλείσιμο των αγορών διευκολύνει το σχηματισμό μονοπωλίων. Δεν είναι όμως οπωσδήποτε εναντίον των προστατευτικών δασμών. Η ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής ως προϋπόθεση της ανταγωνιστικής τάξης πραγμάτων αναφέρεται στην τέταρτη θέση. Στην πέμπτη θέση αναφέρει την ελευθερία των συμβάσεων, που δεν επιτρέπει όμως συμβάσεις που αίρουν αυτήν την ελευθερία. Στη έκτη αρχή τίθεται εναντίον του περιορισμού της ευθύνης των επιχειρήσεων με τις Α.Ε. και τις Ε.Π.Ε. , διότι ευνοείται η συγκέντρωση των επιχειρήσεων και του κεφαλαίου. Έβδομη αρχή είναι η σταθερότητα της οικονομικής πολιτικής και τέλος όγδοη είναι η αρχή της συνολικής εφαρμογής όλων των θεμελιωδών αρχών μαζί.

Η αυστηρή τήρηση των θεμελιωδών αρχών δεν μπορεί να εμποδίσει την ύπαρξη ορισμένων μορφών αγοράς ξένων προς το σύστημα, όπως τα μονοπώλια και τα ολιγοπώλια. Επίσης ο πλήρης ανταγωνισμός περιέχει, και αν πραγματοποιηθεί, αδυναμίες και ατέλειες που χρειάζονται διόρθωση. Γιαυτό ο Eucken διατυπώνει επιπλέον και 4 ρυθμιστικές αρχές: Την ανάγκη εποπτείας των μονοπωλίων και ολιγοπωλίων. Μία εισοδηματική πολιτική για τη διόρθωση των αποτελεσμάτων του ανταγωνισμού με προοδευτική φορολογία και ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα. Την ανάγκη ύπαρξης κλειστών οικονομικών λογαριασμών, ώστε οι επιχειρήσεις να φέρουν το κόστος της προστασίας της φύσης και των εργαζομένων και να μην το εξωτερικεύουν σε βάρος του γενικού συμφέροντος. Τέλος την ανάγκη καθορισμού κατώτατων μισθών λόγω της ανώμαλης συμπεριφοράς της προσφοράς εργασίας, γιατί όταν οι αμοιβές πέφτουν, οι εργαζόμενοι αυξάνουν την προσφορά εργασίας για την απόκτηση ενός ελάχιστου εισοδήματος.

Η κοινωνική πολιτική, ως γενική κοινωνική πολιτική, πρέπει να είναι πρωτίστως πολιτική εγκαθίδρυσης ενός λειτουργικού οικονομικού συστήματος. Ο Eucken είναι υπέρ και μίας ειδικής κοινωνικής πολιτικής σε διάφορους τομείς, όπως υπέρ της ιδιόκτητης κατοικίας, υπέρ του συστήματος ασφάλειας, υπέρ της εκπαίδευσης για όλους, για μέτρα προστασίας των εργαζομένων και υπέρ των κατώτατων ορίων των μισθών. Είναι υπέρ των συνδικάτων, διότι είναι μεν μονοπωλιακές οργανώσεις αλλά σχηματίστηκαν για να αντιμετωπίσουν τη μονοπωλιακή υπερίσχυση των επιχειρήσεων. Αλλά είναι αντίθετος στη συμμετοχή των εργαζομένων στη διοίκηση των επιχειρήσεων (S. 312 ff.).

Η δημιουργία των συνδικάτων μετασχημάτισε τις αγορές εργασίας, από μονοπώλια και ολιγοπώλια της ζήτησης που ήταν, σε δίπλευρο μονοπώλιο. Χωρίς αμφιβολία ο μετασχηματισμός αυτός των αγορών εργασίας αύξησε το μερίδιο των εργατών στο κοινωνικό προϊόν. Δημιούργησε όμως προβλήματα, διότι οι αγορές εργασίας έχασαν την ισορροπία, όπως έδειξαν οι απεργίες και οι αποκλεισμοί των εργαζομένων από τα εργοστάσια. Τέτοιες μορφές εργασίας δεν έχουν χρονική διάρκεια και τείνουν σε κρατικό παρεμβατισμό, κρατικό καθορισμό των αμοιβών ακόμη και σε κεντρική διεύθυνση της εργατικής δύναμης από το κράτος (S. 46). Όπως όμως έδειξε η οικονομική ιστορία μετά τον πόλεμο στη Δυτ. Γερμανία, οι φόβοι του Eucken είναι ανυπόστατοι. Αντίθετα ο ειρηνικός τύπος συνεργασίας κεφαλαίου και εργασίας διαταράσσεται, όταν στα πλαίσια της αντεπανάστασης του νεοφιλελευθερισμού γίνεται προσπάθεια ή επιτυγχάνεται η κατάργηση των συλλογικών συμβάσεων και η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας.

Για τον Eucken η αναγκαστική εξέλιξη του καπιταλιστικού συστήματος προς τη συγκέντρωση των μέσων παραγωγής είναι μύθος. Πίστευε, ότι με την κατάργηση των επιχειρήσεων περιορισμένης ευθύνης θα αντιστραφεί και με την αντιμονοπωλιακή πολιτική θα αντιμετωπιστεί ο παρατηρούμενος εκτοπισμός των μικρών επιχειρήσεων από τις μεγαλύτερες και γιγαντιαίες επιχειρήσεις. Η διαδικασία όμως αυτή είναι μία εγγενής διαδικασία του ίδιου του ανταγωνισμού.

Από το αδιέξοδο έβγαλε την οικονομική θεωρία περί ανταγωνισμού ο Γερμανός Erhard Katzenbach (1966) με τη θεωρία του περί δυναμικού ανταγωνισμού. Σύμφωνα με τον Katzenbach η ένταση του ανταγωνισμού χαρακτηρίζεται από την ταχύτητα, με την οποία τα κέρδη των καινοτόμων επιχειρήσεων εξαλείφονται από τη σπουδή των μιμητών που ακολουθούν. Η δυναμική ένταση του ανταγωνισμού αυξάνει, όσο μειώνεται ο αριθμός των ανταγωνιστών της αγοράς και όσο αυξάνει ο βαθμός τελειότητας της αγοράς. Οι ευνοϊκές προϋποθέσεις για μία ικανοποιητική πραγματοποίηση του ανταγωνισμού βρίσκονται στο ευρύ ολιγοπώλιο (περισσότερα ολιγοπώλια) με μέτρια διαφοροποίηση των προϊόντων.

Τα συμπεράσματα της θεωρίας αυτής για την οικονομική πολιτική είναι, να επιτρέπονται οι συνεργασίες και οι συνενώσεις των επιχειρήσεων για αύξηση της απόδοσης αλλά να υπάρχει έλεγχος, που θα εμποδίζει το μετασχηματισμό των “ευρέων” ολιγοπωλίων σε “στενά” (ολιγάριθμα) ολιγοπώλια. Η θεωρία του Katzenbach καθόρισε προς το τέλος της δεκαετίας του 1960 τη συζήτηση στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας για τους κατάλληλους στόχους και τα μέσα της πολιτικής του ανταγωνισμού. Το 1973 επηρέασε σημαντικά τη συμπλήρωση του σχετικού νόμου περί ανταγωνισμού. Σήμερα οι εξαγορές και οι συγχωνεύσεις ακόμη και πολύ μεγάλων επιχειρήσεων βρίσκονται σε ημερήσια διάταξη σε όλο τον κόσμο υπό τις ευλογίες ή την ανοχή των κυβερνήσεων.

5.2. Η αντεπανάσταση του Milton Friedman: Η θεωρία του μονεταρισμού

Η κύρια παραλλαγή του νεοφιλελευθερισμού με παγκόσμια απήχηση είναι αυτή της σχολής του Σικάγου με κύριο εκπρόσωπο τον Milton Friedman. Βασική άποψη του Friedman είναι, όπως στον κλασικό φιλελευθερισμό, ότι το σύστημα της αγοράς είναι εγγενώς σταθερό και ως εκ τούτου δεν υπάρχει ανάγκη κρατικών παρεμβάσεων. Το μόνο που χρειάζεται, και αυτή αποτελεί την κύρια θέση της θεωρίας του μονεταρισμού για την οικονομική πολιτική, είναι μία συνεχής αύξηση της ποσότητας του χρήματος κατά ένα σταθερό ποσοστό κάθε έτος για μία διαρκή οικονομική ανάπτυξη χωρίς διακυμάνσεις και πληθωρισμό (βλέπε Friedman 1959, pp. 77-99). Είναι εναντίον της δημοσιονομικής πολιτικής, διότι οι κρατικές δαπάνες, είτε χρηματοδοτούνται μέσω φορολογίας είτε μέσω δανεισμού, αποθαρρύνουν τις ιδιωτικές δαπάνες. Είναι επίσης αντίθετος και στην αντικυκλική νομισματική πολιτική, διότι ενεργεί με χρονική υστέρηση και μπορεί έτσι να λειτουργήσει προκυκλικά.

Κατά τα λοιπά, ο Friedman ([1962] 2012) είναι υπέρ των κυμαινομένων συναλλαγματικών ισοτιμιών στις εξωτερικές οικονομικές σχέσεις. Περαιτέρω θεωρεί, ότι τα μονοπώλια στη βιομηχανία είναι σχετικά ασήμαντα από την άποψη της συνολικής οικονομίας, όπως και το μονοπώλιο των συνδικάτων στην εργασία. Παρά ταύτα έχει σημειωθεί μία ενίσχυση στη σημαντικότητα του εργατικού μονοπωλίου και είναι αντίθετος στην εξαίρεση του από τους αντιμονοπωλιακούς νόμους. Είναι υπέρ της αναλογικής φορολογίας του εισοδήματος μετά από την αφαίρεση ενός αφορολόγητου ορίου και κατά της φορολογικής ελάφρυνσης των επανεπενδυμένων κερδών. Είναι εναντίον των νόμων περί βασικών μισθών, διότι θα αυξάνονταν η ανεργία. Τέλος είναι εναντίον των μέτρων κοινωνικής πρόνοιας και η ανακούφιση της φτώχειας πρέπει να επαφίεται στην ιδιωτική φιλανθρωπία.

Όπως φαίνεται, ο Friedman είναι πιο άτεγκτος από τον Eucken. Η οικονομική του πολιτική χαρακτηρίζεται ως νεοφιλελευθερισμός, αν και ο ίδιος αυτοχαρακτηριζόταν ως κλασικός φιλελεύθερος.

Στην πολιτική του ανταγωνισμού στις ΗΠΑ επικρατούσε μέχρι το 1970 η κλασική θέση του Harvard, ότι η δομή της αγοράς καθορίζει τη συμπεριφορά των επιχειρήσεων. Μετά διατυπώθηκε η θεωρία της σχολής του Chicago, σύμφωνα με την οποία σωστή είναι κάθε δομή που επιβίωσε. Κρατικές παρεμβάσεις επιτρέπονται, μόνο όταν διαπιστώνονται συμπεριφορές, που αντιφάσκουν πασίδηλα στον ανταγωνισμό. Δικαιολογούνται μόνο η απαγόρευση των καρτέλ και η απαγόρευση της μονοπώλησης των πρώτων υλών. Τα επιχειρήματα της σχολής του Chicago υπηρέτησαν την κυβέρνηση του Reagan για χαλάρωση της αντιμονοπωλιακής πολιτικής, που υποστήριζε μία φιλική γραμμή προς τη μεγάλη βιομηχανία.

Η μονεταριστική θεωρία του Friedman χαρακτηρίστηκε ως αντεπανάσταση εναντίον της κείνσιανής επανάστασης. Ακολουθεί την οικονομική πολιτική της προσφοράς αντί της κείνσιανής οικονομικής πολιτικής της ζήτησης. Η πολιτική της προσφοράς συνίσταται στη μείωση της φορολογίας για τόνωση των επενδύσεων και της παραγωγής, στη μείωση των κρατικών δαπανών συμπεριλαμβανομένων και των κοινωνικών παροχών, στη διατήρηση της νομισματικής σταθερότητας αντί της απασχόλησης ως πρώτο στόχο της οικονομικής πολιτικής. Η κείνσιανή πολιτική της ζήτησης αντίθετα συνίσταται στην αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ των χαμηλών εισοδημάτων για τόνωση της ζήτησης και της απασχόλησης και στον περιορισμό της έντασης των κυκλικών διακυμάνσεων πρωτίστως με αντικυκλική δημοσιονομική και επιπρόσθετα νομισματική πολιτική. Είναι φανερό, ότι η πολιτική της ζήτησης ευνοεί τα χαμηλότερα εισοδήματα ενώ η πολιτική της προσφοράς τα υψηλότερα.

6. Η εφαρμογή του νεοφιλελευθερισμού στην πράξη

Το πρόβλημα της αλλαγής της οικονομικής πολιτικής δεν εξαντλείται με τη διατύπωση μίας εναλλακτικής θεωρίας αλλά με τη δυνατότητα και τον τρόπο της επιβολής της.

Η νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική εφαρμόστηκε με δημοκρατικές διαδικασίες στη Δυτ. Γερμανία, στις ΗΠΑ και στη Βρετανία αλλά και με επιβολή από το ΔΝΤ στις χώρες που προσέτρεξαν σ' αυτό για δανεισμό, μετά από μία οικονομική κρίση, και με σιδερένια πυγμή, όπως στη Χιλή με δικτατορία και στο Ιράκ μετά τη στρατιωτική επέμβαση.

6.1. Η νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Δυτ. Γερμανία (1949-1966)

Ο νεοφιλελευθερισμός του Eucken εφαρμόστηκε στη Δυτ. Γερμανία μετά το 2ο παγκόσμιο πόλεμο σε μία χώρα κατεστραμμένη με απεριόριστες οικονομικές ανάγκες και ζήτηση. Στο θεωρητικό μοντέλο του Eucken προστέθηκε από τον Müller-Armack (1946) για λόγους κοινωνικούς και ηθικούς και η κοινωνική πολιτική, αν και κατά την άποψη μας έπαιξαν ρόλο και λόγοι εκλογιμότητας των συντηρητικών κομμάτων. Το σύστημα εφαρμόστηκε μετά τον πόλεμο στη Δυτ. Γερμανία ως κοινωνική οικονομία της αγοράς, αν και με σημαντικές διαφοροποιήσεις στον έλεγχο των μονοπωλίων και στην πολιτική του ανταγωνισμού (βλέπε Zinn 1980, S. 158). Το 1966 υπήρξε η πρώτη οικονομική κρίση και ανεργία μετά τον πόλεμο. Η H. Hamel (1979, S. 73), της σχολής του Eucken, με μία καθαρά κείνσιανή επιχειρηματολογία είδε την κρίση ως ένδειξη για τον αυξανόμενο κορεσμό των μεταπολεμικών αναγκών και ως το τέλος της μεταπολεμικής ακμής. Στη συνέχεια εφαρμόστηκε και στη Δυτ. Γερμανία η κείνσιανή οικονομική πολιτική μέχρι το 1982.

6.2. Η επιβολή του νεοφιλελευθερισμού στη Χιλή με στρατιωτικό πραξικόπημα (1973)

Το 1970 ανήλθε στην εξουσία με δημοκρατικές διαδικασίες η σοσιαλιστική κυβέρνηση του Allende. Το οικονομικό πρόγραμμα της κυβέρνησης ήταν ο σοσιαλιστικός μετασχηματισμός της οικονομίας με τη δημιουργία ενός ισχυρού κρατικού τομέα, η εθνικοποίηση των ξένων εταιριών και η μεταρρύθμιση της γης, σε συνδυασμό με μία εκτεταμένη κοινωνική πολιτική. Το μοντέλο ανάπτυξης συνέχιζε να είναι η εκβιομηχάνιση της χώρας με υποκατάσταση των εισαγωγών υπό συνθήκες προστατευτισμού.

Ο Allende αύξησε τις κρατικές δαπάνες και τους μισθούς σε μεγάλο βαθμό, που οδήγησε στην αρχή σε μεγάλη ανάπτυξη 8% χωρίς πληθωριστικές πιέσεις. Η συνέχιση της ίδιας πολιτικής οδήγησε τα επόμενα χρόνια σε ύφεση και υπερπληθωρισμό (βλέπε Ffrench-Davis 2002, p. 9).

Το 1973 έλαβε χώρα το πραξικόπημα του στρατηγού Pinochet με τη συνδρομή της CIA και με μία ριζική αλλαγή της οικονομικής πολιτικής εφαρμόστηκε για πρώτη φορά πιλοτικά η νεοφιλελεύθερη θεωρία του Friedman. Κύρια μέτρα ήταν η απελευθέρωση των εισαγωγών, η απορύθμιση της αγοράς εργασίας, οι ιδιωτικοποιήσεις (τα ορυχεία χαλκού ωστόσο δεν ιδιωτικοποιήθηκαν), η μερική ακύρωση της μεταρρύθμισης της γης, η μείωση της φορολογίας του εισοδήματος και η αυστηρή περικοπή των κοινωνικών παροχών. Προτεραιότητα στην οικονομική πολιτική δόθηκε στη νομισματική πολιτική για έλεγχο του πληθωρισμού με πρόσδεση του εθνικού νομίσματος στο αμερικανικό δολάριο.

Μία τέτοια διαμόρφωση του οικονομικού συστήματος οδηγεί εκ των πραγμάτων, και

οδήγησε, πρώτα από όλα σε μία αλλαγή του προτύπου οικονομικής ανάπτυξης, από την εκβιομηχάνιση της χώρας με υποκατάσταση των εισαγωγών στην παραγωγή και εξαγωγές πρώτων υλών και αγροτικών προϊόντων. Μία αλλαγή προτύπου ανάπτυξης που δεν άλλαξε μέχρι σήμερα, η Χιλή παρέμεινε έκτοτε μία αγροτική χώρα με μεγάλο εξορυκτικό τομέα κυρίως χαλκού. Επίσης, όπως είναι αναμενόμενο, μείωσε τον πληθωρισμό σε μονοψήφιο μάλιστα αριθμό αλλά αύξησε την ανεργία σε 30% και η πρόσδεση του εθνικού νομίσματος με το δολάριο οδήγησε σε ελλείμματα του εμπορικού ισοζυγίου. Επίσης συντελέστηκε μία εξαγορά των εγχώριων επιχειρήσεων από τις ξένες πολυεθνικές σε τιμές κατά μέσο όρο 30% χαμηλότερες από την αξία τους (βλέπε Hira 1998, p. 81). Το αποτέλεσμα ήταν η συγκέντρωση της οικονομίας.

Η πετρελαϊκή κρίση του 1981/82 και η παγκόσμια κρίση που ακολούθησε συμπαρέσυρε και τη Χιλή σε σοβαρή οικονομική κρίση. Χωρίς να μπορούμε να αναφερθούμε σε λεπτομέρειες, αρκούμαστε εδώ να αναφέρουμε ενδεικτικά, ότι το εθνικό νόμισμα υποτιμήθηκε κατά 70% (βλέπε Winn 2004, p. 127).

Η οικονομική κατάσταση ήταν τόσο απελπιστική, που ο ίδιος ο στρατηγός Pinochet αντικατέστησε το μοντέλο του Friedman με μία “πραγματιστική νεοφιλελεύθερη πολιτική” (1983-1990). Κρατικοποίησε τις τράπεζες (αργότερα ιδιωτικοποιήθηκαν πάλι), επέβαλε ελέγχους στη διακίνηση των κεφαλαίων, δασμούς στις εισαγωγές και ενέκρινε επιχορηγήσεις στις εξαγωγές (βλέπε Hira 1998, p. 85). Το κράτος αυξήθηκε σε ένα ποσοστό μεγαλύτερο, από ότι ήταν επί Allende. Η εξέλιξη αυτή χλευάστηκε ως “ο δρόμος του Σικάγου προς το σοσιαλισμό” (βλέπε Wesson 1984, p. 8).

Η στροφή της οικονομικής πολιτικής απέδωσε εν μέρει. Μετά το 1985 υπήρξε μια ικανοποιητική οικονομική ανάπτυξη αλλά η ανισότητα αυξήθηκε και το ποσοστό του πληθυσμού κάτω από τα όρια της φτώχειας έπεσε ελάχιστα. Η οικονομική ανάπτυξη συνδέονταν επίσης με μεγάλο οικολογικό κόστος. Συντελέστηκε με υπέρμετρη υλοτόμηση των δασών, υπεραλίευση των θαλασσών και εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου χωρίς σεβασμό στο περιβάλλον (βλέπε Ray 2006, S.79). Τελικά την περίοδο Pinochet ο μέσος μισθός έπεσε και το ποσοστό πληθυσμού κάτω από τα όρια της φτώχειας ανήλθε από 20% σε 44% (βλέπε Wittelsbürger und v. Hoff 2004, S.7) .

Μετά τον εκδημοκρατισμό οι δημοκρατικές κυβερνήσεις άλλαξαν στην αρχή διστακτικά την οικονομική πολιτική, λαμβάνοντας υπόψη τη συνεχιζόμενη δύναμη των στρατιωτικών. Οι κοινωνικές παροχές αυξήθηκαν, η ανισότητα της διανομής του εισοδήματος μειώθηκε, τα συνδικάτα ισχυροποιήθηκαν και το ποσοστό της φτώχειας έπεσε αλλά η εξάρτηση της οικονομίας από τις εξαγωγές του χαλκού συνεχίζεται. Τα χρόνια 1990- 1997 ήταν η χρυσή εποχή της Χιλής με μέσο όρο ανάπτυξης γύρω στο 7%. Κατά την κρίση της Ν.Α. Ασίας (1997/98) η κυβέρνηση αντέδρασε με κείνσιανή πολιτική της ζήτησης (βλέπε Ffrench-Davis 2002, p. 21).

6.3. Η νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική στις ΗΠΑ επί Reagan (1981-1989)

Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 η οικονομία των ΗΠΑ διέρχονταν μία φάση στασιμοπληθωρισμού και λόγω της 2ης πετρελαϊκής κρίσης του 1979. Το 1980 ο πληθωρισμός ανέρχονταν σε 13,5%, η ανεργία 7,1% και το ΑΕΠ είχε μείωση 0,24%.

Η νεοφιλελεύθερη πολιτική του Reagan στηρίζονταν σε 4 πυλώνες: στις μειώσεις της φορολογίας του εισοδήματος, των κρατικών δαπανών, του πληθωρισμού και των κυβερνητικών ρυθμίσεων στην οικονομία (βλέπε Niskannen 1992). Η μείωση της

φορολογίας του εισοδήματος αφορούσε τους ανώτερους συντελεστές και η μείωση των κρατικών δαπανών τις κοινωνικές παροχές.

Η FED που είχε υιοθετήσει, όπως και η Τράπεζα της Αγγλίας, τη μονεταριστική πολιτική του Friedman ήδη από το 1979, την εγκατέλειψε το 1982, όταν η ανεργία διπλασιάστηκε, και επίσημα το 1984 (βλέπε Krugman 2007). Η εγκατάλειψη του μονεταρισμού δεν εκπλήσσει, διότι η μονεταριστική οικονομική πολιτική προϋποθέτει την ύπαρξη σταθερότητας του συστήματος, ενώ για την οικονομική πολιτική η σταθερότητα του συστήματος, για την ακρίβεια η σταθεροποίηση του συστήματος, είναι ένα διαρκές ζητούμενο, που επιδιώκεται με αντικυκλική οικονομική πολιτική.

Η επιτυχία της οικονομικής πολιτικής του Reagan είναι αμφισβητούμενη. Το τελευταίο έτος της θητείας του, το 1989, ο πληθωρισμός είχε μειωθεί σε 4,8%, η ανεργία σε 5,2% και η ανάπτυξη ανέρχονταν σε 2,5%. Τα σχετικά καλά αποτελέσματα στην απασχόληση και στην αύξηση του ΑΕΠ οφείλονται στο γεγονός, ότι η νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική της προσφοράς του Reagan συνοδεύονταν και από μία μεγάλη αύξηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων για αύξηση των αμυντικών δαπανών. Το δημόσιο χρέος από 26% το 1980 έφθασε σε 41% του ΑΕΠ το 1988 (βλέπε Historical Data on Federal Debt 2010). Όταν ο επόμενος πρόεδρος των ΗΠΑ George H. W. Bush προσπάθησε να ελέγξει το δημόσιο χρέος με αύξηση της φορολογίας, το ποσοστό αύξησης του ΑΕΠ έβαινε μειούμενο και το 1991 έγινε μάλιστα αρνητικό 0,5% και η ανεργία αυξάνονταν και έφθασε σε 6,6%. Το ποσοστό των μισθών στο ΑΕΠ από 77,5% το 1980 μειώθηκε στο 74,9% το 1989 (βλέπε Zahlen 1992, Tabellen 152 ff.).

6.4. Η νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική στη Βρετανία επί Thatcher (1979 - 1990)

Η Thatcher ακολούθησε μία παρόμοια οικονομική πολιτική με αυτή του Reagan στις ΗΠΑ. Τα τελικά μακροοικονομικά αποτελέσματα της διακυβέρνησης της δεν πείθουν για την υπεροχή της νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής. Όταν ανέλαβε η Thatcher την εξουσία, ο πληθωρισμός ήταν 10%, η ανεργία 5,6% και η οικονομική ανάπτυξη ανέρχονταν σε 2,4%. Το 1988 ο πληθωρισμός είχε μεν μειωθεί σε 4,9% αλλά η ανεργία αυξήθηκε σε 8,5%, αν και το ποσοστό της ανάπτυξης ήταν 4,3%. Το επόμενο έτος 1989 τα αντίστοιχα μεγέθη ήταν: 7,8% - 7,1% - 2,3%. Το τελευταίο έτος της διακυβέρνησης 1990 τα μεγέθη χειροτέρευσαν: 9,5% - 6,9% - 0,8%. Την επόμενη χρονιά επί John Major τα αντίστοιχα μεγέθη ήταν πληθωρισμός 5,9%, ανεργία 9,4% και ανάπτυξη - 1,9% (βλέπε Zahlen 1992, Tabellen 152 ff.). Η σύγκριση των δύο τελευταίων ετών επιβεβαιώνει επίσης την κείνσιανή άποψη, ότι η νομισματική σταθερότητα και η απασχόληση είναι ανταγωνιστικοί στόχοι της οικονομικής πολιτικής.

Η μόνη επιτυχία είναι η μείωση του δημόσιου χρέους, το οποίο, σε αντίθεση με αυτό των ΗΠΑ της αντίστοιχης περιόδου, μειώθηκε από 46,1% στην αρχή της εξουσίας σε 41,9% το 1989 και 37% το 1990 (βλέπε United Kingdom Government Debt to GDP). Η μείωση του όμως μπορεί να αποδοθεί στα έσοδα από το πετρέλαιο της Βόρειας Θάλασσας και στα έσοδα από τις ιδιωτικοποιήσεις δημόσιων επιχειρήσεων. Από το 1992 και μετά το ποσοστό του δημόσιου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ άρχισε να αυξάνει.

Ιστορική θα παραμείνει η αναμέτρηση της Thatcher με τα συνδικάτα των ανθρακωρύχων το 1984/85 για την ιδιωτικοποίηση των κερδοφόρων και το κλείσιμο των ζημιογόνων ανθρακωρυχείων. Η αναμέτρηση έληξε με ήττα των συνδικάτων και περιορισμό της δύναμης τους. Το ποσοστό των μισθών στο εθνικό εισόδημα από 80,2% το 1980 κατήλθε σε

74,6% το 1989 (βλέπε Zahlen 1992, Tabelle 157). Το κοινωνικό κόστος της νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής ήταν μεγάλο. 28% των παιδιών ζούσαν κάτω από το όριο της φτώχειας (βλέπε Nelson and Whalen 2006). Ο νεοφιλελευθερισμός στην περίπτωση της Αγγλίας αυτής της περιόδου δείχνει, ότι είναι και ανάλγητος και οικονομικά αναποτελεσματικός. Η Thatcher παρέδωσε τα μακροοικονομικά μεγέθη σχεδόν εκεί που τα παρέλαβε και με μία αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας.

6.5. Η νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική στη Δυτ. Γερμανία επί Helmut Kohl (1982-1989)

Η Δυτ. Γερμανία με καγκελάριο τον Helmut Kohl εγκατέλειψε την κείνσιανή πολιτική των προκατόχων του, χωρίς να ασκήσει ακραία νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική σε όλους τους τομείς. Κατά τους Zohlnhöfer και Zohlnhöfer (2001, S.173) ο Kohl έκανε “μισή στροφή” στο παράδειγμα της οικονομικής πολιτικής.

Το 1981 ο πληθωρισμός ανέρχονταν σε 6,3% , η ανεργία σε 5,1% και η οικονομική ανάπτυξη ήταν μηδενική. Το 1982 ο πληθωρισμός ήταν 5,2%, η ανεργία 7,2% και η ανάπτυξη αρνητική 1,1% (βλέπε HaushaltsSteuerung.de). Το 1989 ο πληθωρισμός έπεσε στο 2,8%, η ανεργία ήταν ακόμη 5,6% σχεδόν όσο και στην αρχή, παρόλο που το ποσοστό της οικονομικής ανάπτυξης είχε ανέλθει εντυπωσιακά σε 4,7%. Αρνητικό σημείο της οικονομικής εξέλιξης ήταν, ότι το δημόσιο χρέος αυξήθηκε από περίπου 50% το 1981 και 1982 σε 53,6% το 1989. Επίσης το ποσοστό των μισθών στο εθνικό εισόδημα μειώθηκε από 73,5% το 1980 σε 70,5% το 1989 (βλέπε Zahlen 1992, Tabelle 152 ff.). Η οικονομική πολιτική και τα οικονομικά αποτελέσματα της περιόδου δείχνουν μία μικτή και όχι ξεκάθαρη εικόνα.

Μετά την επανένωση των δύο Γερμανιών το 1989 τα οικονομικά προβλήματα άλλαξαν και δεν επιτρέπουν την περαιτέρω σύγκριση των οικονομικών αποτελεσμάτων.

II. Η δεύτερη φάση της παγκοσμιοποίησης

1. Η συναίνεση της Ουάσινγκτον ως πολιτική βάση της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης (1989)

Με την επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού στις ΗΠΑ και Βρετανία τη δεκαετία του 1980 επί Reagan και Thatcher συντελέστηκε η κατάληψη του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) και της Παγκόσμιας Τράπεζας (ΠΤ) από στελέχη νεοφιλελεύθερων αρχών. Στους στόχους των δύο διεθνών οικονομικών οργανισμών, οικονομική ανάπτυξη και καταπολέμηση της φτώχειας, προστέθηκε και η μέθοδος: οικονομική ανάπτυξη και καταπολέμηση της φτώχειας με νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική.

Στο ΔΝΤ και την ΠΤ είναι δεδομένη η κυριαρχία των ΗΠΑ. Οι ΗΠΑ κατέχουν 16% και μαζί με τις άλλες βιομηχανικές χώρες πάνω από το 50% των ψήφων. Για μία αλλαγή της δύναμης των ψήφων απαιτείται 85% του συνολικού αριθμού. Οι ΗΠΑ μόνες τους, όπως και οι Ευρωπαϊκές χώρες όλες μαζί, μπορούν να αποκλείσουν την αλλαγή στη δύναμη των ψήφων (βλέπε Kruber 2012). Η συμφωνία στους στόχους και στις μεθόδους της οικονομικής πολιτικής το 1989 μεταξύ του αμερικανικού υπουργείου Οικονομικών, ΔΝΤ και ΠΤ, που έχουν την έδρα τους στην Ουάσινγκτον, χαρακτηρίστηκε εκ των υστέρων ως συναίνεση της Ουάσινγκτον.

Η συναίνεση της Ουάσινγκτον αποτελεί την πολιτική βάση της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Περιλαμβάνει 10 σημεία. Κυριότερα είναι η φιλελευθεροποίηση των αγορών, οι ιδιωτικοποιήσεις και οι εξισορροπημένοι προϋπολογισμοί των κρατών. Η φιλελευθεροποίηση των αγορών έχουν σκοπό να καταργήσουν τα εμπόδια στις κινήσεις του κεφαλαίου, οι ιδιωτικοποιήσεις να παράσχουν νέους οικονομικούς τομείς δράσης των πολυεθνικών και οι εξισορροπημένοι προϋπολογισμοί των κρατών να εμποδίσουν την άσκηση κείνσιανής δημοσιονομικής πολιτικής.

Στη συναίνεση της Ουάσινγκτον προσχώρησαν αργότερα και οι κύριες πολιτικές δυνάμεις του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ). Ο ΟΟΣΑ είναι διεθνής οργανισμός κυρίως των αναπτυγμένων βιομηχανικών χωρών με έδρα το Παρίσι, που υποστηρίζουν τις αρχές της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς. Το 1995 ιδρύθηκε ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (ΠΟΕ), που αντικατέστησε τη Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου, με σκοπό την περαιτέρω φιλελευθεροποίηση του διεθνούς εμπορίου.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 άρχισε η απορρύθμιση και του χρηματοπιστωτικού τομέα, που κορυφώθηκε τη δεκαετία του 1990 επί κυβέρνησης Clinton (βλέπε Φέργκισον 2012, σ. 64 επ.). Η υπερβολική διόγκωση του χρηματοπιστωτικού τομέα που ακολούθησε, είναι αιτία για τη δημιουργία ή την όξυνση πολλών οικονομικών κρίσεων. Για την αντιμετώπιση των οικονομικών κρίσεων, όταν το ΔΝΤ καλείται να προστρέξει προς βοήθεια ως δανειστής έσχατης ανάγκης, επιβάλλει το πρόγραμμα της φιλελευθεροποίησης της οικονομίας.

Υπεύθυνοι για τη χάραξη της οικονομικής πολιτικής παγκοσμίως είναι κυρίως οι Αγγλοσάξωνες (βλέπε Κρούγκμαν 1999, σ. 175). Το ΔΝΤ αποτελεί το μακρύ βραχίονα της αμερικανικής οικονομικής πολιτικής. Στις χώρες που προστρέχουν για δανεισμό, καταργεί την αυτονομία της εθνικής οικονομικής πολιτικής, το μοντέλο ανάπτυξης υπό συνθήκες προστατευτισμού όπου υπάρχει και επιβάλλει λιτότητα και ιδιωτικοποιήσεις των κρατικών επιχειρήσεων. Εδώ δεν μπορούμε να αναφερθούμε στις παρεμβάσεις του ΔΝΤ και της ΠΤ σε όλες τις χώρες του κόσμου. Θα περιοριστούμε στην αντιμετώπιση των κρίσεων στις χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Ν.Α. Ασίας και μετά στην Ευρωζώνη και ειδικά στην Ελλάδα.

2. Ο παγκόσμιος ανταγωνισμός των τόπων εγκατάστασης των επιχειρήσεων: Η υποβάθμιση της εργασίας και του περιβάλλοντος

Με τη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση οξύνεται και ο παγκόσμιος ανταγωνισμός για τον τόπο εγκατάστασης των επιχειρήσεων με επιπτώσεις στις συνθήκες εργασίας και την προστασία του περιβάλλοντος.

Στην πρώτη φάση της παγκοσμιοποίησης η μετάθεση της παραγωγής στις αναπτυσσόμενες χώρες αφορούσε κυρίως το πλεονάζον κεφάλαιο των ανεπτυγμένων χωρών και δεν έθιγε την οικονομική θέση των εργαζομένων. Ο ανταγωνισμός για την προσέλκυση των ξένων επενδύσεων περιοριζόνταν μεταξύ των χωρών του τρίτου κόσμου και οι ξένες επιχειρήσεις ήταν κυρίως συμπληρωματικές και όχι ανταγωνιστικές προς τους εγχώριους κλάδους παραγωγής.

Στη δεύτερη φάση της παγκοσμιοποίησης ο ανταγωνισμός για τον τόπο εγκατάστασης των επιχειρήσεων συμπεριλαμβάνει εξίσου αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες. Οι επιχειρήσεις των πολυεθνικών συγκροτημάτων υποβάλλουν στη γενική διεύθυνση του κάθε

συγκροτήματος κοστολογημένη προσφορά για την απόκτηση νέων επενδύσεων. Για τη διατήρηση των θέσεων εργασίας οι εργαζόμενοι των επιχειρήσεων στις προηγμένες χώρες αποδέχονται περικοπές στις αμοιβές και στις κοινωνικές παροχές. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των τόπων εγκατάστασης εντός ενός και του αυτού συγκροτήματος οδηγεί σε μία προσαρμογή των αμοιβών της εργασίας προς τα κάτω (βλέπε Total Global 1996, S. 90ff.).

Οι χώρες του τρίτου κόσμου ιστορικά δεν έχουν και για την προσέλκυση των επενδύσεων αποφεύγουν να πάρουν μέτρα βελτίωσης των συνθηκών εργασίας. Επίσης αποφεύγουν τη λήψη μέτρων ή δεν τηρούν τα υφιστάμενα μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος. Αλλά και οι αναπτυσσόμενες χώρες αναβάλλουν να πάρουν αυστηρότερα μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος, για να κρατήσουν όσο γίνεται περισσότερες επενδύσεις στις χώρες τους και να αντιμετωπίσουν την ανεργία. Στα πλαίσια της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης προκύπτει εκ συστήματος ένας παγκόσμιος ανταγωνισμός υποβάθμισης της εργασίας και του περιβάλλοντος.

Ο παγκόσμιος ανταγωνισμός προσέλκυσης των επενδύσεων διευκολύνεται με τη φιλελευθεροποίηση των αγορών των εμπορευμάτων και των χρηματοπιστωτικών κεφαλαίων.

3. Η επιβολή της νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής από το ΔΝΤ για την αντιμετώπιση των οικονομικών κρίσεων στη Λατινική Αμερική (δεκαετίες 1980 και 1990)

Τις δεκαετίες του 1960 και 1970 οι κυβερνήσεις της Λατινικής Αμερικής χρηματοδοτούσαν τα προγράμματα ανάπτυξης με ξένα κεφάλαια. Το μοντέλο ανάπτυξης ήταν, όπως και στη Χιλή, η εκβιομηχάνιση με υποκατάσταση των εισαγωγών υπό συνθήκες προστατευτισμού. Οι οικονομικές κρίσεις του πετρελαίου και η παγκόσμια κρίση που ακολούθησε, προκάλεσαν ελλείμματα στα εμπορικά ισοζύγια και κρίσεις χρέους. Επίσης υπήρξε και ένας καλπάζων πληθωρισμός, το χρόνιο πρόβλημα των χωρών της Λατινικής Αμερικής.

Η κρίση χρέους ξέσπασε πρώτα στο Μεξικό το 1982. Το ίδιο έτος η κυβέρνηση του Μεξικού έκανε μία νεοφιλελεύθερη στροφή με άνοιγμα της οικονομίας και μέτρα απορρύθμισης των αγορών. Όπως είναι φυσικό, το μοντέλο ανάπτυξης με εκβιομηχάνιση αντικαταστάθηκε με ένα μοντέλο παραγωγής και εξαγωγών αγροτικών προϊόντων και πρώτων υλών, όπως στη Χιλή μία δεκαετία πριν. Το 1986 το Μεξικό υπέγραψε τη Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου. Ως προτεραιότητα της οικονομικής πολιτικής καθορίστηκε ο έλεγχος του πληθωρισμού.

Το 1989 η διεύθυνση του χρέους του Μεξικού συνδέθηκε με ένα μνημόνιο με το ΔΝΤ στο πνεύμα της Συναίνεσης της Ουάσινγκτον: Ιδιωτικοποιήσεις, απορρύθμιση της οικονομίας, μείωση του κράτους και μακροοικονομική σταθερότητα. Για τον έλεγχο του πληθωρισμού το εθνικό νόμισμα συνδέθηκε με μία σταθερή ισοτιμία με το αμερικανικό δολάριο. Αυτό ίσχυσε αργότερα και για τις άλλες χώρες της Λατινικής Αμερικής. Η φιλελευθεροποίηση στην Αργεντινή έγινε το 1989, στη Βραζιλία όπως και στις γειτονικές χώρες το 1994. Η αλλαγή του μοντέλου ανάπτυξης ήταν όρος για τη χορήγηση των νέων δανείων (βλέπε Hein 2008).

Η σταθερή ισοτιμία και ο μεγαλύτερος πληθωρισμός στις χώρες αυτές συγκριτικά προς το δολάριο, όπως είναι αναμενόμενο, προκάλεσε ελλείμματα στο εμπορικό ισοζύγιο και οδήγησε το Μεξικό το 1994 σε γενική οικονομική κρίση, που επεκτάθηκε και στις άλλες χώρες της Λατινικής Αμερικής. Την ίδια περίοδο στην Αργεντινή και το 1998 στη Βραζιλία.

Για να αποφύγουν τις διαρροές κεφαλαίων οι κυβερνήσεις των χωρών αυτών αύξησαν τα επιτόκια, που οδήγησε σε ύφεση και αύξηση της ανεργίας. Τα νομίσματα των χωρών αυτών δέχθηκαν κερδοσκοπικές επιθέσεις και τελικά οι υποτιμήσεις των νομισμάτων δεν αποφεύχθηκαν.

Το 1995 επιτεύχθηκε η διάσωση του Μεξικού με κονδύλια του Ταμείου Συναλλαγματικής Σταθερότητας των ΗΠΑ και η διάσωση της Αργεντινής με παρέμβαση της Παγκόσμιας Τράπεζας. Ωστόσο οι δύο χώρες υπέστησαν μία πολύ σοβαρή οικονομική καθίζηση, χειρότερη από αυτή του πρώτου χρόνου μετά την κρίση χρέους τη δεκαετία του 1980 (βλέπε Κρούγκμαν 1999, σ. 90 επ.).

Στη Βραζιλία το 1998 μετά την κρίση κλήθηκε το ΔΝΤ ως δανειστής έσχατης ανάγκης. Το σταθεροποιητικό πρόγραμμα του ΔΝΤ, όπως και στην Ασία ένα χρόνο πριν, περιελάμβανε περισσότερους φόρους, περικοπές δαπανών και διατήρηση των εξαιρετικά υψηλών επιτοκίων, δηλαδή μία νομισματική και δημοσιονομική πολιτική που θα οδηγούσε τη χώρα σε μεγαλύτερη ύφεση (βλέπε Κρούγκμαν 1999, σ. 159 επ.).

Κατά τη τελευταία 15ετία το πολιτικό σκηνικό άλλαξε στις χώρες της Λατινικής Αμερικής. Στην εξουσία ανήλθαν με δημοκρατικές διαδικασίες αριστερές και κεντροαριστερές κυβερνήσεις. Στη νεοφιλελεύθερη πολιτική που συνεχίστηκε, προστέθηκε μία κοινωνική πολιτική (βλέπε Roesler 2009, S. 161 ff.). Το παραγωγικό μοντέλο συνέχισε να στηρίζεται στις εξαγωγές πρώτων υλών, οι τιμές των οποίων την περίοδο αυτή γνώρισαν μία άνοδο στις διεθνείς αγορές λόγω της οικονομικής ανάπτυξης της Κίνας. Στην Αργεντινή και στη Βραζιλία με τα έσοδα των πρώτων υλών έγινε μία προσπάθεια για αναβίωση της βιομηχανίας, σε βαθμό που η Βραζιλία να κατατάσσεται στις αναδυόμενες οικονομίες.

Τα οικονομικά προβλήματα από την πτώση των τιμών των πρώτων υλών με την επιβράδυνση της κινεζικής οικονομίας και η γενικευμένη διαφθορά, ιδίωμα των αναπτυσσομένων χωρών, - στις αναπτυγμένες χώρες η διαφθορά περιορίστηκε στα ανώτατα κλιμάκια της πολιτικής και της οικονομίας και εκεί ασκείται με τρόπο νομιμοφανή - οδήγησαν σε κοινωνική δυσαρέσκεια. Αρχής γενομένης από την Αργεντινή φαίνεται, ότι άρχισε ένα νέος πολιτικός κύκλος ακύρωσης των όποιων προσπαθειών έγιναν για την υπέρβαση της νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής και του αντίστοιχου μοντέλου ανάπτυξης.

4. Η επιβολή της νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής από το ΔΝΤ για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης στη Ν.Α. Ασία (1997)

Στην Ασία τη δεκαετία του 1960 άρχισε η εκβιομηχάνιση πρώτα στις λεγόμενες τίγρεις, το Χονγκ Κονγκ, τη Σιγκαπούρη, την Ταϊβάν και τη Νότια Κορέα. Μετά τη δεκαετία του 1980 ακολούθησαν οι φτωχές και πολυπληθείς χώρες της Ν.Α. Ασίας, στην Ταϊλάνδη με ξένες επιχειρήσεις ιδιαίτερα ιαπωνικές. Τη δεκαετία του 1990 το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα χρηματοδοτούσαν περισσότερες επενδύσεις στις χώρες του τρίτου κόσμου από όλους τους ιδιώτες επενδυτές μαζί και από το 1994 τα ιδιωτικά κεφάλαια αντί για τη Λατινική Αμερική στράφηκαν στη Ν.Α. Ασία για περισσότερη ασφάλεια (βλέπε Κρούγκμαν, σ. 124 επ.).

Το 1997 άρχισε από την Ταϊλάνδη το κραχ της Ασίας που μεταδόθηκε και στις άλλες γειτονικές χώρες, Μαλαισία και Ινδονησία. Είχε προηγηθεί η υποτίμηση του κινεζικού νομίσματος και η διολίσθηση του ιαπωνικού γιεν. Δεδομένου, ότι η Κεντρική Τράπεζα της Ταϊλάνδης είχε δεσμευτεί να διατηρήσει σταθερή τη συναλλαγματική ισοτιμία ανάμεσα στο εθνικό νόμισμα και στο αμερικανικό δολάριο, όπως και τα περισσότερα ασιατικά

νομίσματα ήταν λιγότερο ή περισσότερο προσδεδεμένα με το δολάριο, οι εξαγωγές όλων αυτών των χωρών έγιναν πιο ακριβές με αποτέλεσμα την οικονομική κάμψη. Η διαφαινόμενη υποτίμηση προκάλεσε την κερδοσκοπία. Η κυβέρνηση προσπάθησε για ένα χρονικό διάστημα να κρατήσει σταθερή την ισοτιμία ανεβάζοντας τα επιτόκια αλλά τελικά άφησε ελεύθερη τη διακύμανση του εθνικού νομίσματος (βλέπε Κρούγκμαν 1999, σ. 126 επ.).

Από την κρίση επλήγησαν περισσότερο η Ν. Κορέα, η Ταϊλάνδη και η Ινδονησία. Η κρίση έγινε αρκετά αισθητή στη Σιγκαπούρη, στη Μαλαισία και στις Φιλιππίνες. Σε μεγάλο βαθμό άθικτες έμειναν η Ταϊβάν και το Χονγκ Κονγκ. Το Χονγκ Κονγκ μπόρεσε να αντισταχθεί στους κερδοσκόπους, διότι διέθετε κρατικά αποθέματα συναλλάγματος, που η κυβέρνηση χρησιμοποίησε εναντίον των υποτιμητικών κινήσεων των κερδοσκόπων στο χρηματιστήριο των μετοχών. Οι ενέργειες της κυβέρνησης προκάλεσαν τη βίαιη αντίδραση των συντηρητικών. Ο Milton Friedman έξαλλος τις χαρακτήρισε παράλογες για μία χώρα των οικονομικών ελευθεριών (βλέπε Κρούγκμαν 1999, σ. 181).

Όταν ζητήθηκε η παρέμβαση του ΔΝΤ στην Ταϊλάνδη, την Ινδονησία και τη Ν. Κορέα, το ΔΝΤ απαίτησε πρώτον δημοσιονομική λιτότητα και δεύτερον διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, μέτρα που βάθαιναν την ύφεση. Ακολούθησε μία μεγάλη λεηλασία των εγχώριων επιχειρήσεων από τις πολυεθνικές. Για παράδειγμα η Daewoo, την οποία η εταιρία αποτιμούσε 6 δισεκατομμύρια δολάρια, αγοράστηκε από την GM για μόλις 400 εκατομμύρια (βλέπε Klein [2007] 2010, σ.370 επ.)

Μετά την κρίση του 1997 οι 4 πάνθηρες έχασαν την αναπτυξιακή τους ορμή και δεν μπόρεσαν έκτοτε να εκβιομηχανιστούν. Έτσι απώλεσαν και το χαρακτηρισμό τους ως πάνθηρες. Η Ν. Κορέα αναπτύχθηκε κυρίως με έργα υποδομής, που σπάνια είναι ανάπτυξη διάρκειας. Η Ταϊβάν στηρίζει την ανάπτυξη της στις εξαγωγές προς την Κίνα. Η επιβράδυνση της κινεζικής οικονομίας μπορεί να συμπαρασύρει και τη δική της οικονομία. (βλέπε Schneider 2015).

5. Προστατευτισμός και φιλελευθεροποίηση της οικονομίας της Κίνας. Η ανάδειξη της Κίνας σε παγκόσμια οικονομική δύναμη

Σε αντίθεση με τις άλλες χώρες της Ν. Α. Ασίας η ανάπτυξη της Κίνας συντελέστηκε με άμεσες ξένες επενδύσεις χωρίς το ξένο χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο. Το αναπτυξιακό της μοντέλο ήταν και εξακολουθεί να είναι η παραγωγή για εξαγωγές με φθηνά εργατικά χέρια σε συνδυασμό με μία πολιτική υποκατάστασης των εισαγωγών. Η Κίνα αναπτύχθηκε υπό συνθήκες προστατευτισμού μέχρι την είσοδο της στον ΠΟΕ (2001), μη μετατρεψιμότητα του νομίσματος και ελέγχους στην κίνηση κεφαλαίων (βλέπε Κρούγκμαν 1999, σ. 201). Έτσι απέφυγε τις κινήσεις των κερδοσκοπικών κεφαλαίων και δεν επλήγη από την κρίση της Ν. Α. Ασίας.

Η ανάπτυξη της οικονομίας και των υποδομών της Κίνας είναι εντυπωσιακή. Διαθέτει μεγάλα εμπορικά πλεονάσματα και τεράστια συναλλαγματικά αποθέματα. Η Κίνα κατέστη σε λίγες δεκαετίες η δεύτερη μεγαλύτερη οικονομία του κόσμου μετά τις ΗΠΑ.

Η άλλη όψη του νομίσματος είναι η φανερή υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Επίσης παρά την άνοδο των αποδοχών, οι αμοιβές των εργαζομένων και οι συνθήκες εργασίας υπολείπονται των δυνητικών, δηλαδή αυτών που θα ήταν με μία οικονομική πολιτική του ισοσκελισμένου εμπορικού ισοζυγίου. Ωστόσο η αύξηση των αμοιβών οδήγησε σε φυγή επιχειρήσεων σε χώρες με ακόμη χαμηλότερες αμοιβές.

Τον τελευταίο καιρό η μείωση των παγκόσμιων ρυθμών ανάπτυξης και της παγκόσμιας ζήτησης οδηγεί την Κίνα σε μία προσαρμογή της παραγωγής από τον εξαγωγικό προσανατολισμό προς την εσωτερική ζήτηση. Η στροφή αυτή, έστω και αν αντιμετωπίσει μεταβατικές δυσκολίες, θα οδηγήσει σε περαιτέρω άνοδο του βιοτικού επιπέδου του κινεζικού λαού, σε βελτίωση των συνθηκών εργασίας και, ως παραμέτρους της ευημερίας, σε απαιτήσεις για βελτίωση του φυσικού περιβάλλοντος και εκδημοκρατισμού της χώρας.

6. Η στρατιωτική επέμβαση στο Ιράκ και η επιβολή του νεοφιλελευθερισμού από την εξουσία κατοχής (2003)

Σε αντίθεση με την αναίμακτη επιβολή του νεοφιλελευθερισμού στη Λατινική Αμερική και στη Ν. Α. Ασία στην περίπτωση του Ιράκ χρησιμοποιήθηκε η σκληρή εκδοχή της επιβολής. Το 2003 οι ΗΠΑ και η Βρετανία κατά κύριο λόγο εισέβαλαν στο Ιράκ με τη δικαιολογία, ότι το καθεστώς κατείχε χημικά όπλα και αποτελούσε απειλή για την ειρήνη στην περιοχή. Καθαίρεσαν τον Saddam Hussein, που αργότερα εκτέλεσαν δια απαγχονισμού. Η κατοχή της χώρας διήρκησε μέχρι το 2009.

Από τα πρώτα μέτρα που πήρε η κατοχική εξουσία στον οικονομικό τομέα ήταν η πλήρης απελευθέρωση των εισαγωγών, οι ιδιωτικοποιήσεις και το άνοιγμα των συνόρων στις ξένες πολυεθνικές, αφού προηγουμένως έπρεπε να απολυθούν τα 2/3 των εργαζομένων. Το πιο σημαντικό στοιχείο είναι, ότι το ΔΝΤ επιδιώκει να “κλειδώνει” συνταγματικά τις αλλαγές που επιβάλλει μετά από μία κρίση, για να μην μπορούν να τροποποιηθούν εύκολα μετά από μερικούς μήνες από μία επόμενη κυρίαρχη και ανεξάρτητη κυβέρνηση (βλέπε Klein [2007] 2010, σ. 473 επ.).

7. Η κείνσιανή αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης στις ΗΠΑ (2008)

Η μεγάλη ύφεση στις ΗΠΑ το 2008 προέκυψε από το σπάσιμο της φούσκας στην αγορά ακινήτων. Η αγορά κατοικίας είχε διογκωθεί από το χαλαρό ρυθμιστικό πλαίσιο και τα χαμηλά επιτόκια. Είχε προηγηθεί το 1999 η κατάργηση του νόμου Glass-Steagall, που διαχώριζε τις επενδυτικές από τις εμπορικές τράπεζες. Οι τράπεζες είχαν δημιουργήσει πολύπλοκα χρηματοπιστωτικά προϊόντα, βασισμένα σε ενυπόθηκα δάνεια χαμηλής πιστοληπτικής ικανότητας, που επέτειναν τις επιπτώσεις από το σπάσιμο της φούσκας.

Η εμπιστοσύνη και η πίστη που στηρίζουν το τραπεζικό σύστημα εξανεμίστηκαν και το χρηματοπιστωτικό σύστημα μπλόκαρε. Οι τράπεζες αρνούσαν να δανείσουν η μία την άλλη, γιατί δεν γνώριζαν σε τι βαθμό οι άλλες είχαν μολυνθεί από τα τοξικά χρεόγραφα. Ή απαιτούσαν υψηλά επιτόκια ως ανταμοιβή για την ανάληψη του αυξημένου κινδύνου. Οι παγκόσμιες πιστωτικές αγορές άρχισαν να καταρρέουν και η χρηματοπιστωτική κρίση μετατράπηκε και σε οικονομική (βλέπε Stiglitz [2010] 2011, σ. 35 επ.).

Η κρίση αντιμετωπίστηκε με κρατικοποιήσεις και με μία κείνσιανή πολιτική των δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Η κείνσιανή πολιτική από μία νεοφιλελεύθερη κυβέρνηση κατέδειξε την έλλειψη εμπιστοσύνης προς τη νεοφιλελεύθερη οικονομική θεωρία και τη νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική. Το κράτος, που ο νεοφιλελευθερισμός θέλει να ελαχιστοποιήσει, αυξήθηκε με τις κρατικοποιήσεις της μεγαλύτερης αυτοκινητοβιομηχανίας, της μεγαλύτερης ασφαλιστικής εταιρίας και κάποιων από τις μεγαλύτερες τράπεζες στον κόσμο. Και το ΔΝΤ, αντίθετα προς την οικονομική πολιτική που επέβαλε μία δεκαετία πριν στην Ν. Α. Ασία, ζήτησε τη συνδρομή του κράτους για να περιοριστεί η

μετάδοση της κρίσης από τη μία χώρα στην άλλη. Παρά ταύτα το ΔΝΤ και το υπουργείο Οικονομικών αντιτάχθηκαν στην επιβολή ρυθμίσεων των αγορών (βλέπε Stiglitz [2010] 2011, σ. 52 επ.).

Ο διαμετρικά αντίθετος τρόπος αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης στις ΗΠΑ θέτει ζήτημα ηθικής τάξης για την οικονομική πολιτική των μεγάλων δυνάμεων, που χρησιμοποιούν δύο μέτρα και δύο σταθμά. Και θέτει επί τάπητος το πρόβλημα της αλήθειας των οικονομικών θεωριών, όταν μερικά χρόνια μετά το ΔΝΤ επιμένει στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες της Ευρωζώνης στην πολιτική λιτότητας για έξοδο από την κρίση.

Αναμφισβήτητο γεγονός είναι πάντως, ότι οι ΗΠΑ με την κείνσιανή πολιτική ήλθαν πάλι σε αναπτυξιακή τροχιά, ενώ η νεοφιλελεύθερη πολιτική της λιτότητας καθλώνει ακόμη την Ευρωζώνη.

III. Ευρωζώνη: Αυτονομία κρατών με κοινό νόμισμα

1. Η αντιφατική δομή του συστήματος

Η συγκρότηση της Ευρωζώνης ως μία ένωση αυτόνομων κρατών με κοινό νόμισμα είναι ένας αντιφατικός συνδυασμός. Το κοινό νόμισμα συνδυάζεται οπωσδήποτε με πολιτική ενοποίηση, που είναι απαραίτητη για την άσκηση κοινής οικονομικής πολιτικής και με μεταφορά πόρων ως μόνιμο θεσμό για μία διαρκή σύγκλιση και επανασύγκλιση των οικονομιών. Αντίθετα η αυτονομία των εθνικών κρατών προϋποθέτει την ύπαρξη εθνικού νομίσματος για την άσκηση αυτόνομης οικονομικής πολιτικής. Με το κοινό νόμισμα είναι εκ των πραγμάτων αδύνατη τόσο μία κοινή οικονομική πολιτική, που να προσιδιάζει σε όλες τις χώρες, εφόσον κάθε χώρα έχει διαφορετικά οικονομικά προβλήματα και διαφορετική οικονομική εξέλιξη, όσο και μία αυτόνομη οικονομική πολιτική, που απαιτεί η διαφορετική οικονομική εξέλιξη των κρατών-μελών. Έτσι η Ευρωζώνη έχει μετατραπεί στο αντίθετο της, από ένωση αυτόνομων κρατών σε ένωση εξαρτημένων κρατών για τις χώρες της κρίσης (βλέπε Ρουσόπουλος 2014, σ. 1 επ.).

Η κρίση οφείλεται στη διαφορετική ανταγωνιστικότητα των κρατών – μελών και εκδηλώνεται στα ελλείμματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και του κρατικού προϋπολογισμού. Η άποψη περί κρίσης χρέους συσκοτίζει την πραγματική αιτία της κρίσης.

Λόγω του κοινού νομίσματος δεν υπάρχει δυνατότητα αντιμετώπισης της κρίσης ex post μέσω υποτίμησης ή διολίσθησης. Ως υποκατάστατο λειτουργεί η λεγόμενη εσωτερική υποτίμηση, που με τη μείωση των μισθών και την όποια μείωση των τιμών ακολουθήσει, οδηγεί σε ύφεση. Για το λόγο αυτό το κοινό νόμισμα αναγκάζει ακόμη και τις πλεονασματικές χώρες, ως προληπτικό μέτρο ex ante, τη συγκρατημένη οικονομική πολιτική αύξησης των αμοιβών της εργασίας, σε μία διαρκή μειοδοτική διαδικασία (dumping) των μισθών. Έτσι η αναλογία των μισθών στο συνολικό Εθνικό Εισόδημα έχει μειωθεί τόσο στις πλεονασματικές (βλέπε Walterskirchen 1999, S. 633) όσο και στις ελλειμματικές χώρες.

Εφόσον το κόστος εργασίας είναι ταυτόχρονα και εσωτερική ζήτηση, υπάρχει μία ενδογενής τάση του συστήματος για ύφεση ή στην καλύτερη περίπτωση για ισχνούς ρυθμούς ανάπτυξης. Οι μοχλοί των κινήτρων στο σύστημα είναι αντεστραμμένοι και λειτουργούν ως τροχοπέδη στην ανάπτυξη. Όταν οι αμοιβές δεν ακολουθούν την παραγωγικότητα της εργασίας, η μειωμένη ζήτηση οδηγεί σε αντιπληθωρισμό, όπως δείχνει

η σύγχρονη εμπειρία στην Ευρωζώνη, που προσπαθεί η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) να καταπολεμήσει με την ποσοτική χαλάρωση του χρήματος. Η Ευρώπη είναι καταδικασμένη λόγω του κοινού νομίσματος σε οικονομική στασιμότητα.

2. Η νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική αντιμετώπισης της κρίσης: Λιτότητα και μεταρρυθμίσεις

Όλες οι δυνατότητες για άσκηση εθνικής οικονομικής πολιτικής των υποτίθεται αυτόνομων κρατών έχουν εκ συστήματος ακυρωθεί: Η συναλλαγματική πολιτική λόγω του κοινού νομίσματος, η νομισματική πολιτική ασκείται από την ΕΚΤ και η δημοσιονομική πολιτική λόγω του - συμβατού κατά τα άλλα με τη λογική του νεοφιλελεύθερου συστήματος - “Συμφώνου σταθερότητας και ανάπτυξης”.

Η δομή της Ευρωζώνης δεν διαθέτει μηχανισμούς διαχείρισης των κρίσεων. Η μόνη δυνατότητα οικονομικής πολιτικής που απομένει στα κράτη-μέλη, είναι η νεοφιλελεύθερης κοπής εσωτερική υποτίμηση με απορρύθμιση της αγοράς εργασίας και λιτότητα, για έξοδο υποτίθεται από την κρίση με τις δυνάμεις της αγοράς. Η λιτότητα οδηγεί σε ένα φαύλο κύκλο λιτότητας και ύφεσης που επιτείνει αντί να λύνει το πρόβλημα.

Στο παράδειγμα της Ευρωζώνης φαίνεται καθαρά, ότι η νεοφιλελεύθερη κλασική και νεοκλασική θεωρία περί ευκαμψίας μισθών και τιμών, στην οποία και στηρίζεται η θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, είναι λανθασμένη. Το μόνο που επιτυγχάνεται είναι η μείωση των μισθών με την αλλαγή της μορφής της αγοράς εργασίας, ενώ οι τιμές δεν ακολουθούν την πτώση στο ίδιο ποσοστό. Επιπλέον είναι και αντιφατική: Και αν ακόμη υπάρξει κάποια μείωση των τιμών, επειδή ο αποπληθωρισμός οδηγεί σε ύφεση, σπεύδει η ΕΚΤ να τον αποτρέψει με επεκτατική νομισματική πολιτική.

Η οικονομική πολιτική “διάσωσης” του ΔΝΤ, που κλήθηκε να συμμετάσχει στη λύση της κρίσης των λεγόμενων ΡΙΙGS της Ευρώπης, είναι συνταγή πανομοιότυπη με αυτήν που εφάρμοσε και στις κρίσεις της Λατινικής Αμερικής και της Ν.Α. Ασίας: λιτότητα, ιδιωτικοποιήσεις των έργων υποδομής και της δημόσιας περιουσίας, εννοείται σε εξευτελιστικές τιμές, βορά στο ξένο κεφάλαιο και μεταρρυθμίσεις, όπως απελευθέρωση της αγοράς εργασίας και διαφόρων άλλων κλάδων.

Οι μεταρρυθμίσεις που έπρεπε ή πρέπει να γίνουν για αύξηση της ανταγωνιστικότητας και έξοδο από την κρίση μπορούν να διακριθούν σε 4 κατηγορίες:

Πρώτον, υπάρχουν θεσμικές μεταρρυθμίσεις, που έπρεπε να έχουν γίνει και χωρίς την κρίση και τα μνημόνια, όπως η μείωση της γραφειοκρατίας με την απλοποίηση και αλγοριθμοποίηση των διαδικασιών, η πάταξη της φοροδιαφυγής, η κωδικοποίηση της νομοθεσίας και η γρήγορη απονομή της δικαιοσύνης.

Δεύτερον, χρειάζονται διαρθρωτικές αλλαγές στους κλάδους παραγωγής. Όπως γράφει ο Daniel Gros (2012), Διευθυντής του “Κέντρου Μελετών Ευρωπαϊκής Πολιτικής” με έδρα τις Βρυξέλλες, το βασικό πρόβλημα των χωρών του Νότου είναι η διαρθρωτική αλλαγή. Οι χώρες της κρίσης πρέπει να στρέψουν το εργατικό τους δυναμικό από τους κλάδους των οικοδομών και των καταναλωτικών ειδών σε τομείς όπως η βιομηχανία και ο τουρισμός. Μία τεράστια αναδιάρθρωση, που αφορά πάνω από το 1/10 του εργατικού δυναμικού, μπορεί να διαρκέσει μία δεκαετία. Μακροπρόθεσμα όμως μόνο οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις υπόσχονται γνήσια επιτυχία.

Η κλαδική αναδιάρθρωση εύκολα λέγεται και δύσκολα γίνεται, προπάντων υπό τις αντίξοες συνθήκες του υπερτιμημένου για τις χώρες της κρίσης κοινού νομίσματος και την

αντικειμενική αδυναμία αυτόνομης οικονομικής πολιτικής. Διότι εδώ δεν πρόκειται για ανάκαμψη από μία συνήθη ύφεση. Πρόκειται για μία εκ βάθρων αναδιάρθρωση των κλάδων της οικονομίας, της δημόσιας διοίκησης, των θεσμών και των νοοτροπιών. Ούτε λίγο ούτε πολύ διατυπώνεται μία προσδοκία, να γίνουν όλες οι χώρες Γερμανία με τεχνητή και βεβιασμένη ωρίμανση σε δέκα χρόνια.

Τρίτον, υπάρχουν και “μεταρρυθμίσεις”, που δεν προάγουν την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση της χώρας αλλά εκπορεύονται από αλλότρια συμφέροντα και απώτερους σκοπούς. Μία τέτοια περίπτωση, και θα περιοριστούμε λόγω χώρου μόνο σ'αυτήν, είναι η αύξηση των ημερών διάρκειας του φρέσκου γάλατος, υποτίθεται μία ρύθμιση υπέρ του καταναλωτή, γιατί θα μειωθεί η τιμή του. Στην πραγματικότητα ακυρώνει το συγκριτικό πλεονέκτημα της ελληνικής κτηνοτροφίας, που μπορεί να προσφέρει λόγω εγγύτητας γάλα φρέσκο ολίγων ημερών διάρκειας, υπέρ των εισαγομένων των βορείων χωρών. Εξάλλου η ανταγωνιστικότητα των προϊόντων δεν καθορίζεται μόνο από την τιμή αλλά και από την ποιότητα.

Τέλος, είναι οι μεταρρυθμίσεις του ασφαλιστικού που συνεπάγονται και άλλες μειώσεις των συντάξεων και επιτείνουν την ύφεση. Σε περιόδους τόσο βαθιάς οικονομικής ύφεσης δεν μπορούμε να λύσουμε με τη μία όλα τα συσσωρευμένα προβλήματα του παρελθόντος. Το ίδιο ισχύει και για τα πρόσθετα μέτρα για την κάλυψη του υποτιθέμενου μελλοντικού δημοσιονομικού κενού. Δεν θα βγούμε ποτέ από τον φαύλο κύκλο της λιτότητας και της ύφεσης με μέτρα που μειώνουν συνεχώς την αγοραστική δύναμη και προκαλούν τη λήψη και νέων μέτρων: *It's the demand, stupid.*

Κάποτε οι μεταρρυθμίσεις και οι “μεταρρυθμίσεις” θα εξαντληθούν, αλλά η ανάπτυξη και η απασχόληση δεν θα έρθουν. Η όλη κατάσταση είναι αδιέξοδη, διότι με το κοινό νόμισμα δεν είναι δυνατή μία οικονομική πολιτική της ζήτησης αλλά, όπως φαίνεται, ούτε και μία οικονομική πολιτική της προσφοράς, αφού για τις αυξανόμενες δημοσιονομικές ανάγκες μίας οικονομίας, που ολισθαίνει σε όλο και μεγαλύτερη ύφεση, αυξάνονται διαρκώς και οι φόροι. Η μόνη λύση είναι η διάλυση της Ευρωζώνης και η επιστροφή στα εθνικά νομίσματα.

Με τη δυνατότητα της αυτόνομης οικονομικής πολιτικής που οι χώρες θα επανακτήσουν, θα δοθεί ώθηση στην οικονομική ανάπτυξη, θα καταπολεμηθεί η ανεργία και θα αυξηθούν σταδιακά τα κέρδη των επιχειρήσεων και οι αμοιβές των εργαζομένων.

3. Οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές επιπτώσεις στην Ελλάδα

Η οικονομική κρίση έπληξε περισσότερο από όλες τις άλλες χώρες της Ευρωζώνης την Ελλάδα με επιπτώσεις σε όλους τους τομείς της χώρας.

Στην οικονομία οδήγησε σε πλήρη αποδιοργάνωση των επιμέρους τομέων. Ανεργία και μειώσεις μισθών και συντάξεων, αύξηση των φόρων και μείωση των κοινωνικών δαπανών, κλείσιμο επιχειρήσεων, κόκκινα δάνεια, τραπεζική κρίση, μειώσεις δαπανών για την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και την εκπαίδευση κλπ. κλπ.

Με υποσιτισμό, πλημμελή εκπαίδευση και χωρίς ιατροφαρμακευτική φροντίδα η χώρα δεν θα μπορέσει να ανασυνταχθεί, σε μία εποχή που ο άνθρωπος και η γνώση είναι οι κύριοι φορείς της ανταγωνιστικότητας και όχι οι χαμηλές αμοιβές των εργαζομένων. Πριν προλάβουμε να ανασυνταχθούμε, θα αντιμετωπίσουμε το πλέον καυτό πρόβλημα με την παραμονή μας στο ευρώ, το δημογραφικό πρόβλημα. Με μία ανεργία 60% στους νέους και με μισθούς με τους οποίους αδυνατούν να συντηρήσουν ακόμη και τον εαυτό τους, οι νέοι

φεύγουν στο εξωτερικό και όσοι μένουν, σκέπτονται να προχωρήσουν σε γάμο και σε απόκτηση παιδιών. Σε μία γενιά, αν παραμείνουμε στο ευρώ, οι Έλληνες θα είμαστε μειονότητα στη χώρα μας και σε δύο γενιές η Ελλάδα θα είναι πλέον γεωγραφικός όρος, εξελίξεις μη αναστρέψιμες.

Η φτώχεια και η εξαθλίωση οδηγεί σε ατομική κατάθλιψη και παραίτηση ή το αντίθετο σε κοινωνική έκρηξη και κίνδυνο πολιτικού αυταρχισμού. Άλλωστε, η μονοδιάστατη οικονομική πολιτική που υπαγορεύεται έξωθεν, χωρίς ουσιαστικές δυνατότητες εναλλακτικής πολιτικής όποιο κόμμα και αν είναι στην εξουσία, αποτελεί ήδη ακρωτηριασμό της δημοκρατίας.

IV. Πολιτικές αντιμετώπισης του νεοφιλελευθερισμού

1. Ευρωζώνη: Επιστροφή στα εθνικά νομίσματα. Για μία επιστροφή στη δραχμή χωρίς κλυδωνισμούς

Η πολιτική ενοποίηση δεν διακρίνεται στον ορατό ορίζοντα και δεν προσκρούει στην έλλειψη προτάσεων και σχεδίων. Προσκρούει στο πραγματικό γεγονός, ότι απαιτεί πόρους, που οι λαοί και οι κυβερνήσεις των εύπορων χωρών δεν έχουν τη βούληση ή και αδυνατούν να παράσχουν, εκτός ότι αντλούν και πλεονεκτήματα από τις σημερινές εξελίξεις. Η Γερμανία δεν ενδιαφέρεται για την εμβάθυνση της Ευρωζώνης, που έχει κόστος, ενδιαφέρεται για τη διεύρυνση, που επεκτείνει τις ζώνες επιρροή της στην Ευρώπη και έχει όφελος χωρίς κόστος. Προωθεί με συνέπεια την οικονομική πολιτική που ταιριάζει στα εθνικά της συμφέροντα, την επέκταση της ηγεμονίας της στην Ευρώπη και την αναβάθμιση της θέσης της στον κόσμο.

Κάθε χώρα κοιτάζει τα δικά της συμφέροντα και επιδιώξεις. Εμείς, ακόμη και όσοι είμαστε υπέρ μίας ενωμένης Ευρώπης υπό άλλες συνθήκες, πρέπει να κοιτάξουμε τη δική μας χώρα πριν είναι πολύ αργά. Η άμεση επιστροφή στο εθνικό μας νόμισμα είναι όρος επιβίωσης.

Κατά την επιστροφή μας στη δραχμή πρέπει να έχουμε υπόψη μας τρία πράγματα:

Πρώτον, ότι με την εισαγωγή της δραχμής η κυβέρνηση δεν μπορεί να κάνει μία γενναία υποτίμηση, για να μειώσει δραστικά τις εισαγωγές και να αυξήσει επίσης δραστικά τις εξαγωγές. Διότι οι κάτοχοι των εμπράγματων αξιών, όπως είναι τα ακίνητα και τα εμπορεύματα, θα προσαρμόσουν αμέσως τις τιμές πώλησης των ακινήτων και των εμπορευμάτων, εισαγόμενων αλλά και εγχώριων, με βάση την τιμή κτήσεως που είναι σε ευρώ, στη νέα ισοτιμία της δραχμής. Επίσης κατά τον ίδιο τρόπο θα αντιδράσουν, εάν η αρχική ισοτιμία που θα έχει θέσει η κυβέρνηση ανατραπεί στις αγορές, κάτι που θα συμβεί, εάν συμβεί, τις πρώτες κιόλας μέρες. Η ανατροπή της επίσημης ισοτιμίας στην προκειμένη περίπτωση δεν θα αποτελεί μία γνήσια διολίσθηση αλλά μία τυπική αναπροσαρμογή της ισοτιμίας και θα είναι χωρίς επιπτώσεις στο εμπορικό ισοζύγιο. Η αδυναμία υποτίμησης ή διολίσθησης του εθνικού νομίσματος τον πρώτο καιρό έχει από την άλλη το πλεονέκτημα, ότι τα περιουσιακά στοιχεία των Ελλήνων δεν θα πωλούνται σε τιμή ευκαιρίας στους ξένους και σε όσους έβγαλαν τα λεφτά τους έξω. Αντίθετα αν παραμείνουμε και άλλο στο ευρώ, επειδή οι τιμές των ακινήτων λόγω έλλειψης ζήτησης θα μειώνονται συνεχώς, ήδη έχουν υποστεί μείωση 30% – 40%, θα αγοραστούν από τους ξένους και τους πλούσιους Έλληνες σε όλο και χαμηλότερες τιμές.

Δεύτερον, για την εξασφάλιση των καταθέσεων, των δανείων και των μισθών δεν πρέπει να γίνει αμέσως μετατροπή των χρηματικών ποσών σε δραχμές, οπωσδήποτε όχι πριν

σταθεροποιηθεί η σχέση ευρώ – δραχμής. Η μετατροπή των χρηματικών κονδυλίων σε δραχμές πριν σταθεροποιηθεί η ισοτιμία ευρώ – δραχμής είναι οικονομικά αδικαιολόγητη και πολιτικά ανεύθυνη. Είναι σκόπιμο, μαζί με το νόμο που θα ψηφιστεί για την επιστροφή στη δραχμή, να ορίζεται ταυτόχρονα, ότι οι καταθέσεις και τα δάνεια θα παραμείνουν σε ευρώ ή με ρήτρα ευρώ και οι αμοιβές των εργαζομένων θα αναπροσαρμόζονται για μία μεταβατική περίοδο με την εκάστοτε ισοτιμία ευρώ – δραχμής.

Και τρίτον, για την πληρωμή των πρώτων δόσεων του δημόσιου χρέους θα πρέπει να φροντίσουμε εκ των προτέρων για τα απαραίτητα συναλλαγματικά διαθέσιμα. Στη συνέχεια με την ανάκαμψη της οικονομίας θα πληρώνουμε το χρέος από το πρωτογενές πλεόνασμα, που θα προκύπτει από την οικονομική ανάπτυξη και όχι από αύξηση της φορολογίας, όπως και με έξοδο στις αγορές με κανονικό επιτόκιο.

2. Για μία εναλλακτική παγκοσμιοποίηση

Από το 1990 άρχισε μία έντονη κριτική, που συνοδεύτηκε και με διαδηλώσεις, εναντίον της παγκοσμιοποίησης. Το κεντρικό σημείο της κριτικής στρέφεται εναντίον της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, που προωθείται από το ΔΝΤ, την Παγκόσμια Τράπεζα και τον ΠΟΕ.

Οι επικριτές της παγκοσμιοποίησης διακρίνονται σε αντιπάλους γενικά της παγκοσμιοποίησης και σε επικριτές της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, που υποστηρίζουν μία εναλλακτική παγκοσμιοποίηση.

Ο Γερμανός πολιτειολόγος Claus Leggewie (2013, S. 52 ff.) διακρίνει πέντε τύπους κριτικής της παγκοσμιοποίησης:

1. Κινήματα που θέλουν να αναπτύξουν ένα άλλο κοινωνικό σύστημα, όπως το κίνημα “Ένας νέος κόσμος είναι δυνατός”. Εδώ υπάρχουν οπαδοί προστασίας του περιβάλλοντος, κινήματα για τα δικαιώματα των γυναικών και κινήματα ειρήνης. Στα όρια κινούνται επίσης και ομάδες έτοιμες για βία.

2. Εσωτερικοί γνώστες της παγκοσμιοποίησης, που επιστούν την προσοχή σε ατέλειες της παγκοσμιοποίησης και προσπαθούν να προσθέσουν κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, όπως ο πρώην αντιπρόεδρος της Παγκόσμιας Τράπεζας Joseph Stiglitz.

3. Η ακαδημαϊκή αριστερά, που αγωνίζεται εναντίον της “πολιτιστικής ηγεμονίας του νεοφιλελευθερισμού”.

4. Θρησκευτικά κινήματα, που ξεκινούν από την κοινωνική θρησκευτική παράδοση των εκκλησιών, όπως πχ. η θεολογία της απελευθέρωσης.

5. Ένα εθνικό-συντηρητικό ή εθνικιστικό ρεύμα, που τάσσεται προπάντων για ένα ισχυρό εθνικό κράτος όπως και την επανεισαγωγή συνόρων και δασμών.

Η παγκοσμιοποίηση δεν είναι αναστρέψιμη, διότι οφείλεται στη φυσική εξέλιξη του καπιταλιστικού συστήματος της συσσώρευσης και υπερσυσσώρευσης του κεφαλαίου. Στην επιδίωξη του για νέες ευκαιρίες αξιοποίησης του κεφαλαίου παρασύρει και ανατρέπει με ορμή τα πάντα: σύνορα, εθνικά κράτη, πολιτεύματα, κοινωνικούς θεσμούς, ήθη και έθιμα κλπ. Γιαυτό το ζητούμενο μπορεί να είναι μόνο μία εναλλακτική παγκοσμιοποίηση.

Στο κέντρο της κριτικής για τη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση βρίσκεται η απορρύθμιση των αγορών, προπάντων των αγορών εργασίας και χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, η ευρεία εμπορευματοποίηση των πάντων, οι ιδιωτικοποιήσεις των κρατικών επιχειρήσεων κοινής ωφελείας, η περικοπή των κοινωνικών δαπανών και γενικά η υποβάθμιση της εργασίας και

του περιβάλλοντος.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν στο σημείο αυτό οι κριτικές απόψεις ορισμένων πολιτικών για ορισμένα αρνητικά φαινόμενα της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, αν και εκπορεύονται από τα συμφέροντα των δικών τους χωρών, είναι επιλεκτικά και δεν λαμβάνουν υπόψη τους τις δικές τους πολιτικές πρακτικές:

Ο συντηρητικός πρόεδρος της Γαλλίας Jacques Chirac χαρακτήρισε την κερδοσκοπία ως το AIDS της οικονομίας (βλέπε Total Global 1996, S. 93). Ο υπουργός των Οικονομικών των ΗΠΑ Jack Loo ζήτησε περισσότερη κατανάλωση από τους Κινέζους. Και η Γερμανίδα καγκελάρια Angela Merkel μίλησε για αθέμιτο ανταγωνισμό, διότι οι περιβαλλοντικοί κανονισμοί διαφέρουν από χώρα σε χώρα και ζήτησε την προστασία της εγχώριας βιομηχανίας χάλυβα και παραγωγής ηλιακής ενέργειας με δασμούς. Οι ΗΠΑ μάλιστα, όπως και η Ευρώπη, προχώρησαν και στην επιβολή δασμών για ορισμένα προϊόντα από την Κίνα. Όλα δείχνουν, ότι ο καιρός ωρίμασε για μία εναλλακτική παγκοσμιοποίηση, τόσο στον παραγωγικό όσο και στο χρηματοπιστωτικό τομέα.

2.1. Μέτρα για μία εναλλακτική παγκοσμιοποίηση στον παραγωγικό τομέα

Το κυριότερο μέτρο για μία εναλλακτική παγκοσμιοποίηση στον παραγωγικό τομέα είναι η εξισορρόπηση του εμπορικού ισοζυγίου και ισοζυγίου υπηρεσιών των πλεονασματικών χωρών, που σημαίνει μία στροφή της παραγωγής προς την εγχώρια ζήτηση και μία αύξηση των αμοιβών εργασίας. Εάν το μέτρο αυτό επιβληθεί, το οποίο πλεονάζον κεφάλαιο θα στρέφεται εκ των πραγμάτων προς τις άλλες χώρες για την παραγωγή προϊόντων κυρίως για την εγχώρια αγορά των χωρών αυτών και όχι τόσο προς τις χώρες φθηνού εργατικού δυναμικού για επανεξαγωγές. Το αποτέλεσμα θα είναι, ότι θα σταματήσει ή έστω θα μετριαστεί ο παγκόσμιος ανταγωνισμός για την προσέλκυση των επενδύσεων με υποβάθμιση της εργασίας και του περιβάλλοντος. Οι αμοιβές της εργασίας στις χώρες υποδοχής των άμεσων ξένων επενδύσεων θα αυξάνονται και οι άνθρωποι στις αναπτυσσόμενες χώρες θα απαιτήσουν καλύτερες συνθήκες εργασίας και περιβάλλοντος, εξελίξεις που θα ευνοήσουν και τον εκδημοκρατισμό των χωρών αυτών.

Ένα δεύτερο μέτρο είναι η εφαρμογή του συστήματος των κυμαινομένων ισοτιμιών στις αγορές συναλλάγματος. Το σύστημα των κυμαινομένων ισοτιμιών είναι λιγότερο ευπρόσβλητο στην κερδοσκοπία και αποτυπώνει καλύτερα την παραγωγική ισχύ των χωρών, υπό τον όρο ότι δεν νοθεύεται από τις μαζικές κινήσεις κεφαλαίων, όπως θα αναφερθούμε παρακάτω. Στο σύστημα των σταθερών ισοτιμιών η ισοτιμία είναι περισσότερο ευπρόσβλητη στην κερδοσκοπία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου και στη χειραγώγηση της από την πολιτική εξουσία. Υποτιμήσεις υπέρ το δέον ή ανατιμήσεις που αναβάλλονται για τα πλεονεκτήματα που προσφέρουν στο εξωτερικό εμπόριο, λειτουργούν ως επιδοτήσεις στις εξαγωγές και ως δασμοί στις εισαγωγές και νοθεύουν το διεθνή ανταγωνισμό.

Έσχατο μέτρο, μπορεί να είναι και η επιβολή δασμών, για τις χώρες που δεν τηρούν τα μέτρα για την εξισορρόπηση των ισοζυγίων τρεχουσών συναλλαγών.

Όπως φαίνεται από τις εξελίξεις, ο οικονομικός νεοφιλελευθερισμός αυτοαναιρείται στην πράξη. Όσο αυξάνει η ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος η παγκόσμια αγοραστική δύναμη μειώνεται και το σύστημα τείνει προς ύφεση. Το γεγονός αυτό γίνεται φανερό κατά εμφανή τρόπο σήμερα στην Κίνα. Η μείωση της παγκόσμιας ζήτησης, με τη συνδρομή και της αύξησης των αποδοχών στην Κίνα που αποδυναμώνει την μέχρι τώρα

ανταγωνιστικότητα της, μειώνει τις εξαγωγές και ανακόπτει τους ρυθμούς της οικονομικής ανάπτυξης. Γιαυτό η Κίνα επιχειρεί στο παρόν μία στροφή από τη ζήτηση για επενδύσεις και εξαγωγές προς την εγχώρια κατανάλωση. Η ανακοπή της ξέφρενης ανάπτυξης της Κίνας μειώνει τη ζήτηση πρώτων υλών και τα έσοδα ορισμένων αναδυόμενων οικονομιών, γεγονότα που θα επηρεάσουν και άλλες χώρες με πλεονασματικές εξαγωγές, όπως τη Γερμανία. Η Γερμανία θα υποχρεωθεί και αυτή με τη σειρά της να στραφεί σε ένα πιο ισορροπημένο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης με την παραγωγή για την εγχώρια αγορά και αυξήσεις των αμοιβών εργασίας. Μένει και οι ΗΠΑ να υιοθετήσουν μία αντίστοιχη πολιτική των εξισωμένων εμπορικών ισοζυγίων και ισοζυγίων υπηρεσιών.

2.2. Μέτρα για μία εναλλακτική παγκοσμιοποίηση στο χρηματοπιστωτικό τομέα

Στο χρηματοπιστωτικό τομέα χρειάζεται ρύθμιση των κινήσεων και περιορισμός του όγκου του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου. Το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο είναι σήμερα πολλαπλάσιο από το παγκόσμιο ΑΕΠ. Κατά μερικούς είναι τριπλάσιο κατά άλλους μάλιστα μέχρι και δεκαπλάσιο. Οι μαζικές κινήσεις των χρηματοπιστωτικών κεφαλαίων από χώρα σε χώρα αποτελούν πηγές αποσταθεροποίησης των πραγματικών οικονομιών και μεταδοτικότητας των κρίσεων.

Το μεγαλύτερο μέρος του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου κινείται προς τις χώρες με τα μεγαλύτερα επιτόκια. Ακόμη και μία μικρή μεταβολή του επιτοκίου σε μία χώρα, στα πλαίσια της αντικυκλικής νομισματικής πολιτικής που ασκεί η χώρα, προκαλεί μετακινήσεις μεγάλης μάζας κεφαλαίων, τέτοια που καθορίζει τις συναλλαγματικές ισοτιμίες και επηρεάζει την πραγματική οικονομία. Κανονικά οι συναλλαγματικές ισοτιμίες πρέπει να μεταβάλλονται μακροπρόθεσμα κυρίως από τη διαφορετική εξέλιξη στην παραγωγικότητα και τον πληθωρισμό μεταξύ των χωρών και όχι βραχυπρόθεσμα και σε τέτοιο βαθμό από τη μεταβολή των επιτοκίων. Για παράδειγμα οι μεταβολές στην πραγματική οικονομία των ΗΠΑ και της Ευρωζώνης τον τελευταίο χρόνο δεν δικαιολογούν την υπερβολική διολίσθηση του ευρώ έναντι του δολαρίου κατά 30% περίπου.

Επίσης η κερδοσκοπία πρέπει και μπορεί να περιοριστεί με την απαγόρευση της χορήγησης δανείων για κερδοσκοπικούς σκοπούς. Η χορήγηση δανείων στις χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις δεν μπορεί να γίνεται κατά μία τόσο πολύ μεγαλύτερη αναλογία προς τα ίδια κεφάλαια, από ότι στις επιχειρήσεις του παραγωγικού τομέα. Επίσης απαραίτητος είναι ο διαχωρισμός των επενδυτικών και εμπορικών τραπεζών και η φορολογία των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών.

Στις ΗΠΑ και στη Βρετανία παρατηρείται μία τάση επιστροφής στη βιομηχανική παραγωγή και περιορισμού του χρηματοπιστωτικού τομέα μετά την τελευταία χρηματοπιστωτική κρίση. Η διαρθρωτική μεταβολή δεν είναι εύκολη και θα απαιτήσει χρόνο. Σε ποιο βαθμό η τάση αυτή θα συνεχιστεί και τι έκταση θα λάβει δεν γνωρίζουμε. Για τις αναπτυσσόμενες χώρες ελπίζουμε, ότι έχουν μάθει από τις κρίσεις του πρόσφατου παρελθόντος και εφεξής δεν θα βασίζονται στην ανάπτυξη τους σε τέτοιο βαθμό στο ξένο χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο. Σύμφωνα με τον επιστημονικό κλάδο της Κυβερνητικής, η ομοιοστασία των συστημάτων, δηλαδή η διατήρηση της σταθερότητας ενός συστήματος και η αποκατάσταση της σταθερότητας σε περίπτωση διαταραχών, εξαρτάται από τη σχετική ανεξαρτησία των υποσυστημάτων. Για ένα τόσο πολυσύνθετο σύστημα, όπως είναι η οικονομία και προπάντων η παγκόσμια οικονομία, η σχετική ανεξαρτησία των υποσυστημάτων, στην προκειμένη περίπτωση οι οικονομίες των διαφόρων χωρών, είναι όρος απαραίτητος για την

επίτευξη και διατήρηση της σταθερότητας. Αυτό σημαίνει, ότι χρειάζεται να εγκαθιστούν προληπτικά μέτρα εναντίον της μετάδοσης των κρίσεων από τη μία χώρα στις άλλες, τόσο στον παραγωγικό όσο και στο χρηματοπιστωτικό τομέα. Τα μέτρα της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης που προαναφέρθηκαν, πιστεύουμε, ότι ικανοποιούν τα αιτήματα της Κυβερνητικής για την αποτροπή και τη μετάδοση των παγκόσμιων οικονομικών κρίσεων. Οπωσδήποτε είναι αναγκαία μία αλλαγή πλεύσης στις διεθνείς οικονομικές και νομισματικές σχέσεις, που πρέπει να επισπευσθεί με πολιτικές αποφάσεις και κοινωνικές κινητοποιήσεις.

V. Επίλογος

Η πρώτη φάση της παγκοσμιοποίησης από τη δεκαετία του 1960 μέχρι τη δεκαετία του 1980 συντελέστηκε υπό συνθήκες προστατευτισμού της οικονομίας των χωρών του τρίτου κόσμου. Το μοντέλο ανάπτυξης των χωρών αυτών βασίζονταν κυρίως στην εκβιομηχάνιση με υποκατάσταση των εισαγωγών. Οι άμεσες ξένες επενδύσεις συντέλεσαν στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου των χωρών του τρίτου κόσμου, χωρίς επίδραση στην ευημερία των πολιτών του πρώτου κόσμου, διότι επρόκειτο για πλεονάζον κεφάλαιο και κυρίως για κλάδους εντάσεως εργασίας.

Η δεύτερη φάση της παγκοσμιοποίησης, η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, άρχισε από το 1980 και η μεγάλη απορρύθμιση και διόγκωση του χρηματοπιστωτικού τομέα από το 1990. Στα πλαίσια της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης εγκαθίσταται ένας παγκόσμιος μειοδοτικός ανταγωνισμός μεταξύ όλων των χωρών του κόσμου, πρώτου και τρίτου, για την προσέλκυση επενδύσεων με υποβάθμιση των αμοιβών και των συνθηκών της εργασίας και του περιβάλλοντος. Από την άλλη ο απορρυθμισμένος και διογκωμένος χρηματοπιστωτικός τομέας με τις μαζικές κινήσεις κεφαλαίων από χώρα σε χώρα επιδεινώνει και με τις κερδοσκοπικές πρακτικές προκαλεί οικονομικές κρίσεις.

Όσες χώρες προσπάθησαν να αναπτυχθούν με τη συνδρομή του ξένου χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου υπήρξαν ευάλωτες στις οικονομικές κρίσεις. Με την εκδήλωση των οικονομικών κρίσεων στις χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Ν.Α. Ασίας, οι χώρες προσέφυγαν στο ΔΝΤ ως το δανειστή έσχατης ανάγκης, που επέβαλλε στις χώρες αναγκαστική φιλελευθεροποίηση της οικονομίας τους με καταστροφικές συνέπειες. Αυτή είναι η ήπια εκδοχή επιβολής του νεοφιλελευθερισμού. Διότι υπάρχει και η σκληρή εκδοχή επιβολής του νεοφιλελευθερισμού με δικτατορία στη Χιλή και με τη στρατιωτική επέμβαση και κατοχή στο Ιράκ. Γι αυτό πρέπει να κάνουμε διάκριση μεταξύ του πολιτικού φιλελευθερισμού, που έχει σκοπό την καθιέρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την προστασία των πολιτών από τις αυθαιρεσίες του κράτους και του οικονομικού φιλελευθερισμού και νεοφιλελευθερισμού.

Στην αντιφατική δομή της Ευρωζώνης η νεοφιλελεύθερη κοπή εσωτερική υποτίμηση είναι η μόνη δυνατότητα προσαρμογής των οικονομιών στη διαφορετική εξέλιξη της ανταγωνιστικότητας των χωρών. Η εσωτερική υποτίμηση οδηγεί με τη μείωση των αποδοχών σε διαρκή ύφεση. Για να αποφεύγουν οι χώρες μία τέτοια εξέλιξη, υπάρχει το κίνητρο, ως συστατικό στοιχείο της δομής, να περιορίζουν προληπτικά την αύξηση των αμοιβών κάτω από τα όρια της αύξησης της παραγωγικότητας, για να διατηρούν την ανταγωνιστικότητά τους και να εξάγουν την ανεργία στις άλλες χώρες. Η ακόλουθη έλλειψη της συνολικής ζήτησης στην Ευρωζώνη αποτελεί τροχοπέδη του συστήματος στην

οικονομική ανάπτυξη.

Η μόνη λύση είναι η διάλυση της Ευρωζώνης και η επιστροφή στα εθνικά νομίσματα, που μπορεί να γίνει χωρίς κλυδωνισμούς. Επίσης για μία εναλλακτική παγκοσμιοποίηση χρειάζεται επαναρρύθμιση των διεθνών οικονομικών και χρηματοπιστωτικών σχέσεων.

Αναφορές

Ελληνόγλωσσες

Friedman, M. ([1962] 2012) *Καπιταλισμός και Ελευθερία*, Αθήνα, Παπαδόπουλος.

Klein, N. ([2007] 2010) *Το Δόγμα του Σοκ. Η άνοδος του καπιταλισμού της καταστροφής*, Αθήνα, Α. Α. Λιβάνη.

Κρούγκμαν, Π. (1999) *Η μεγάλη κάμψη. Η επιστροφή των οικονομικών της ύφεσης*, Αθήνα, Καστανιώτη.

Ρουσόπουλος, Β. (2014) Ευρωζώνη: Πολιτική ενοποίηση ή διάλυση;, στο: *Η Ευρωπαϊκή Ένωση απέναντι στην Ελλάδα. Επιστημονικές και πολιτικές προβληματικές*, Συνέδριο στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, 17-19 Ιανουαρίου.

Φέργκισον, Τσ. (2012) *Η μεγάλη κομπίνα. Οικονομικά εγκλήματα και πολιτική διαφθορά*, Αθήνα, Ψυχογιός.

Ξενόγλωσσες

Eucken, W. ([1952] 1990) *Grundsätze der Wirtschaftspolitik*, 6. Auflage, Tübingen, J. C. B. Mohr.

Ffrench-Davis, R. (2002) *Economic Reforms in Chile: From Dictatorship to Democracy*, University of Michigan Press.

Friedman, M. (1959) *A Program for Monetary Stability*, New York, Fordham University Press.

Gros, D. (2012) *Europe's Recurrent Employment Problems*. Ceps Policy Brief No 271, May.

Hamel, H. (1979) Ordnungspolitische Grundentscheidungen nach 1945, in: H. Hamel (Hg.) *Bundesrepublik Deutschland – DDR Die Wirtschaftssysteme*, 3. Auflage, München, C. H. Beck.

HaushaltsSteuerung.de (o. J.) *Portal zur öffentlichen Haushalts- und Finanzwirtschaft*.

Hein, W. (2008) Die Verschuldungskrise, in: *Lateinamerika Wirtschaft und soziale Lage*. Bundeszentrale für politische Bildung, Nr. 300.

Hira, A. (1998) *Ideas and Economic Policy in Latin America*, Praeger Publishers.

Historical Data on Federal Debt Held by the Public (2010) July.

Historical Debt Outstanding – Annual 1950 – 2000 (2013) U. S. Department of the Treasury, Bureau of the Fiscal Service.

Katzenbach, E. (1966) *Die Funktionsfähigkeit des Wettbewerbs*, Göttingen.

Kruber, K. P. (2012) Internationaler Währungsfonds und Weltbankgruppe , in: *Bundeszentrale für politische Bildung*, 16.1.2012.

Krugman, P. (2007) Who Was Milton Friedman? In: *The New York Review of Books*, February 15.

Leggewie, C. (2003) *Die Globalisierung und ihre Gegner*, München, C. H. Beck.

Müller – Armack, A. (1946) *Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft*, wieder abgedruckt in: A. Müller – Armack (1966) *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik*, Freiburg.

- Nelson, E., Whalen, J. (2006) *With U. S. Methods, Britain Posts Gains in Fighting Poverty*, in: Wall Street Journal, 22 December.
- Niskannen, W. (1992) Reaganomics, in: *Concise Encyclopedia of Economics* (1st ed.) Library of Economics and Liberty.
- Rey, R. (2006) *Geschichte Lateinamerikas vom 20. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, München, H. C. Beck.
- Roesler, J. (2009) *Kompakte Wirtschaftsgeschichte Lateinamerikas vom 18. bis zum 21. Jahrhundert*, Leipziger Universitätsverlag.
- Schneider, H. (2015) *Asiatische Tigerstaaten im Wandel*, in: Schweizerische Gewerbezeitung, 19. 6. 2015.
- Total Global Wie der Turbokapitalismus die Welt verändert (1996)* in: Der Spiegel, Nr.39, 23.9.1996, S. 80-105.
- United Kingdom Government Debt to GDP (2016)* in: www. Tradingeconomics.com/Eurostat.
- Walterskirchen, E. (1999) Herausforderungen für die Lohnpolitik in der Währungsunion. Lohnflexibilität als Ersatz für Wechselkursveränderungen, in: A. Guger et. al. *Deflationsgefahr und Auswirkungen auf die Wirtschaftspolitik*, in: WiFo, Wien, Monatsberichte 9/1999, S. 623 – 641.
- Wesson, R.(1984) *Politics, policies and economic development in Latin America*. Stanford, Hoover Press.
- Winn, P. (2004) “No Miracle for Us”: The Textile Industry in the Pinochet Era, 1973 - 1998, in: P. Winn (ed.) *Victims of the Chilean miracle: workers and neoliberalism in the Pinochet era, 1973 – 2002*, Durham, Duke University Press, pp. 125 - 163.
- Wittelsbürger, H., v. Hoff, A. (2004) *Chiles Weg zur sozialen Marktwirtschaft*, in: Konrad Adenauer Stiftung – Auslandsinformationen, S. 97 – 117.
- Zahlen zur wirtschaftlichen Entwicklung der Bundesrepublik Deutschland (1992)*, Institut der deutschen Wirtschaft Köln.
- Zinn, K. G. (1980) *Die Selbsterstörung der Wachstumsgesellschaft*, Hamburg, rororo.
- Zohlnhöfer, W., Zohlnhöfer, R. (2001) *Die Wirtschaftspolitik der Ära Kohl 1982 -1989/90 Eine Wende im Zeichen der sozialen Marktwirtschaft?*, in: Historische – Politische Mitteilungen 8, S. 153 – 174.

Περίληψη

Με την προέλαση της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης επιβλήθηκε ένας μειοδοτικός ανταγωνισμός μεταξύ όλων των χωρών του κόσμου για την προσέλκυση επενδύσεων, που οδηγεί στην υποβάθμιση της εργασίας και του περιβάλλοντος. Ταυτόχρονα η απορρύθμιση και η διόγκωση του χρηματοπιστωτικού τομέα προκαλεί και οξύνει τις οικονομικές κρίσεις. Ο νεοφιλευθερισμός εφαρμόστηκε με όλα τα μέσα: με δημοκρατικό τρόπο, με την επιταγή του ΔΝΤ μετά από οικονομικές κρίσεις, όταν κλήθηκε να συνδράμει ως δανειστής έσχατης ανάγκης, με δικτατορία και με στρατιωτική επέμβαση. Όπου η οικονομική κρίση αντιμετωπίστηκε με νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική τα αποτελέσματα ήταν καταστροφικά. Στις ΗΠΑ αντίθετα η οικονομική κρίση του 2008 αντιμετωπίστηκε με κείνσιανή πολιτική και ήταν επιτυχής.

Στην Ευρωζώνη η διαφορετική ανταγωνιστικότητα των κρατών-μελών οδήγησε ορισμένες

χώρες σε ελλείμματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Η εσωτερική υποτίμηση με τη μείωση των μισθών για αύξηση της ανταγωνιστικότητας οδηγεί σε ύφεση διαρκείας. Η μόνη λύση είναι η επιστροφή στα εθνικά νομίσματα και η προώθηση μίας εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης.